

Drugi dolazak isusovaca u sjevernu Hrvatsku (II. dio)

Preko Bosne u Hrvatsku

Valentin MIKLOBUŠEC*

Sažetak

Odlaskom isusovaca iz Požege, izgledalo je da se oni više nikada neće moći vratiti u Hrvatsku, pa su njihovi protivnici likovali. Ali je bilo i prijatelja koji su nastojali da se njihova nazočnost sačuva, a radili su potihom. Svako sjeme, pa i ono iz kojeg se ima razviti veliko stablo, najprije tiho klije i raste dok se ne ukorijeni. Družba, sa svoje strane, nije odustajala od svoga poslanja da širi i brani Kraljevstvo Kristovo, makar se u svom radu suočavala s velikim protimbama. Istina i dobro uvijek pobjeđuju, iako je put do pobjede često posut trnjem. A i sami putovi su ponekad čudni. Tako je bilo i s dolaskom isusovaca u sjevernu Hrvatsku. Na tome su radili njihovi iskreni prijatelji, a ni Družbini poglavari nisu čekali skrštenih ruku. Čitajući znakove vremena, tražili su način kako da se »na jugu Monarhije« ostvari isusovačko misionarsko poslanje. Ono se i ostvarilo preko jednog čovjeka koji će silno raditi na tome da isusovce dovede u Bosnu, a oni će, kako je sam »proreкао«, preko Bosne doći i u Hrvatsku. Bio je to Erik Brandis. Kad je 1878. Bosna okupirana, nastale su ondje i za Crkvu posve nove prilike. Družba će, surađujući s crkvenim i državnim vlastima, odigrati svoje veliko misijsko poslanje. Radom u tek osnovanim sjemeništim, dječaćkom i bogoslovskom, ali i inače, cijeloj će regiji utisnuti novu vjersku i duhovnu fizionomiju.

Uvod

Nakon »požeške katastrofe«¹, bez obzira na njezinu utemeljenost ili smišljenu potvoru, izgledalo je da će isusovcima biti onemogućen svaki povrat u sjevernu Hrvatsku. Protiv njih su bile neke političke struje i neki crkveni pojedinci prožeti liberalizmom. Liberalizam je, kao svjetonazor, unesen u Hrvatsku i u to je vrijeme vodio borbu protiv autoriteta države i Crkve, a u konačnici i protiv autoriteta Boga, a za »slobodnog čovjeka«, za »laicizirani kler« i za »narodnu crkvu«. Sva su ta

* Valentin Miklobušec S. J, istražuje povijest Družbe Isusove u našim krajevima, voditelj Hrvatske katoličke misije u Mariboru.

1 Celinščak, Josip, *Vjesnik HPDI*, travanj 1919, str. 1–11.

nastojanja s vremenom svršavala utapanjem hrvatstva u »(jugo)slavjanstvo«. ² Na političkom planu vladala je velika odbojnost prema Beču i svemu što iz njega dolazi, osim ako je to nešto »liberalno«, jer Beč je, nakon revolucionarnih godina u kojima su ga Hrvati zapravo spasili, iznevjerio sva njihova očekivanja i nastojanja oko političke zasebnosti i uveo apsolutnu vlast dvorskih kancelarija, a kasnije stvorio i dualističku monarhiju (Austro–Ugarsku) na štetu Hrvata. U takvom protuaustrijском i protuhabsburškom ozračju isusovci nisu bili poželjni jer im je provincijsko sjedište u Beču, a prema liberalističkoj propagandi oni su povlaštenici dvora, konzervativan element, kočničari napretka — ono najgore u Crkvi koja je po sebi negativna. Kako svaka propaganda nađe svoje sljedbenike, tako ga je našla i ta protucrkvena i protuisusovačka hajka, a velik udio u njoj imali su masoni koji su radili na rušenju Habsburške Monarhije kao »katoličke države«. Isusovci pak, iako u dobrim odnosima s Habsburzima, nisu bili njihovi slijepi poslušnici kako ih se prikazivalo, niti su mogli odustati od svoga poslanja da šire i brane Kraljevstvo Kristovo, makar se u svom radu suočavali s velikim protimbama pa i progonima. Njihova su nastojanja tekla tiho, kao što tiho klije i svako sjeme pa i ono iz kojeg će niknuti i razviti se veliko stablo. Imali su oni svuda i iskrenih prijatelja; većina im je, dapače, bila sklona, ali buka uvijek ostavlja jači dojam. Osim prijatelja izvan Družbe koji su radili na tome da se isusovci ponovno ukorijene u hrvatskom narodu u kojem su nekada vrlo plodno djelovali, našao se i jedan tihi, a uporni djelatnik, Erik Brandis. ³

4. *Tko je Erik Brandis?*

Erik Brandis ⁴ je štajerski grof, sin Klemensa i Adriane r. d’Avernas. Rodio se 30. travnja 1834. u dvorcu Weidenau (Windenu), danas Betnavski dvor u predgrađu Maribora. Imao je i nešto starijeg brata Antona. Njihova majka, grofica Adriana, umrla je sedam dana nakon Erikova poroda, pa je otac grof Klemens oba sinčića povjerio na odgoj obitelji svoga brata, grofa Henrika, u »burg« (danas Pokrajinski muzej u Mariboru). Obitelj Brandis starinom potječe iz Švicarske (Brandeis!). Njezina tirolska grana je 1654. dobila grofovski naslov i nekako u isto vrijeme postala vlasnikom grada i posjeda Windenu u Štajerskoj. Otac grofice Ad-

2 O svemu tome opširno: Krišto, Jure, *Prešućena povijest*, Zagreb, 1994, 4. poglavlje, str. 65–109.

3 Zabeo, Kamilo, *Travnička spomenica 1882–1932.*, str. 236: »Neprestano sam snovao, kako bi naša pokrajina bilo u Hrvatskoj i Slavoniji, bilo u zaposjednutim zemljama mogla otvoriti blagoslovnu djelatnost u duhu našeg Reda. Proučavao sam narod i jezik, prilike kod svećenstva, položaj katoličke Crkve prema inovjercima i prema vladi. Kod svake sam zgrade nastojao, da Nadbiskupa (Mihalovića) barem ublažim i da naše provincijale upozorim na znamenitost takove misije.«

4 Najveći doprinos za upoznavanje o. Brandisa dao je njegov redovnički subrat o. Kamilo Zabeo. Za *Travničku spomenicu 1882–1932.*, napisao je i uvrstio njegov životopis, pisan na temelju nezaobilaznih dokumenata kao što su Brandisovi duhovni zapisi i obilna korespondencija. Mi ćemo skraćeno slijediti taj životopis u Spomenici uzimajući iz njega samo ono što se odnosi na njegovu usmjerenost prema Hrvatima i na zalaganje da se Družba Isusova u našem narodu ponovno ukorijeni.

riane d'Avernas potječe iz Belgije, a obitelj je živjela u dvorcu Neuschloss kod Graza. Obje obitelji odlikovale su se vjerom i pobožnošću, pa je i mali Erik odrastao u katoličkom ozračju. Grof Klemens Brandis je bio vrlo kulturni čovjek i ljubitelj umjetnosti. Četiri salona u dvorcu Windenau pretvorio je u galeriju sa sto i trideset umjetničkih slika koje se pripisuju čuvenim majstorima kao što su Dürer, Rubens, Van Dyck, Veronese i drugi — ili njihovim učenicima. Godine 1841. grof Klemens je bio imenovan carskim upraviteljem Tirola, pa se s oba sina preselio u Innsbruck, gdje im je za učitelja odredio učenog benediktinca o. Alberta Jägera, znamenitoga tirolskog povjesničara. Svršivši gimnaziju, Erik je studirao pravo najprije u Louvainu, a završio ga i diplomirao u Innsbrucku s dvadeset i prvom godinom života. Tada mijenja životni pravac i odlučuje se za duhovno zvanje, te 3. studenog 1855. ulazi u novicijat Družbe Isusove u Baumgartenbergu. Učitelj mu je bio o. Fridrik Krupsky, Poljak iz Bijele Rusije gdje je Družba Isusova opstala unatoč ukinuću. Pri kraju novicijata (9. kolovoz 1857.) javlja ocu: »Čuo sam, da će o. provincijal o. Anton Schwitzer početkom rujna putovati u Zagreb.« Zašto je ta vijest bila Eriku toliko zanimljiva da o njoj piše i ocu? Po svoj prilici je čuo da je riječ o otvaranju isusovačke kuće u Zagrebu ili negdje drugdje u Hrvatskoj, oko čega se trudio nadbiskup Haulik.⁵

4.1. *Student, svećenik i odgojitelj*

Filozofiju i teologiju studirao je Erik u Innsbrucku (1858–1863). Sobu je dijelio s Mađarom o. Belušom pa počinje učiti mađarski. Sljedeće godine (1859) buknuo je rat između Austrije i Napoleona III. Ranjenike su s fronte slali na liječenje u Innsbruck. Smještali su ih i po privatnim kućama, ali mnogi ranjenici nisu razumjeli jezik svojih primatelja. Erik žali što ne zna bolje mađarski, a pogotovo što nije više vremena posvetio slovenskom jeziku, jer »amo najviše šalju južne Slavene«. ⁶ Među njima je sigurno bilo i Hrvata.

Svršivši filozofske i teološke studije, zaređen je 25. srpnja 1862. za svećenika. Mladu misu je slavio u kapeli očeva dvorca Windenau. Potom slijedi još jedna godina studija teologije sa završnim ispitima na kojima je o. Erik stekao akademski naslov doktora filozofije i teologije. Budući da je usporedo studirao i položio također biologiju, stekao je i naslov profesora biologije. Odmah nakon toga (1863) poslan je za odgojitelja u Kaloču, gdje je u novootvorenom konviktu među đacima imao i Hrvate (Bunjevce). Tada je baš u okolici Kaloče živjelo mnogo Hrvata (Bu-

5 Kardinal Haulik je želio isusovce za pučke misionare pa im je nastojao vratiti i stari kolegij na Griču s crkvom sv. Katarine. Kad to nije uspio, ponudio im je Remete. Isusovci su Remete odbili, ali su prihvatili Požegu i ondje preuzeli upravu i odgoj u biskupijskom orfanotrofiju. Tako su se punih osamdeset i pet godina od ukinuća Družbe, a četrdeset i četiri godine nakon ponovne uspostave, 1858. opet našli u prilici da se ukorijene u hrvatskom narodu u kojem su nekada vrlo uspješno djelovali. Međutim, sada su sasvim drugačije prilike nego početkom 17. st. i požeški pokušaj neće uspjeti.

6 »Južni Slaveni« Habsburške Monarhije bili su samo Slovenci, Hrvati i srboslavenizirani Vlasi po hrvatskim zemaljama. (Opaska autora!)

njevaca) i Erik se susretao s njima kao svećenik u ispovjedaonici. Budući da nije znao njihov jezik, počinje 1865. učiti jezik koji sam naziva »srpskim ili hrvatskim«. ⁷

Godine 1868/69. obavlja »treću probaciju« u Sv. Andriji. U duhovnim vježbama moli za milost mučeništva. Čak nakon trideset i osam godina će zabilježiti: »U trećoj probaciji, u ono vrijeme samoće, otvorio mi se put k hrvatskom narodu. Bog i Hrvati!« ⁸ Nije zabilježio kako mu se taj put otvorio, pa to možemo samo naslućivati iz konteksta isusovačke formacije. »Što se tiče nastojanja oko mrtvenja, usvajam si ponovno praksu o. Lancicija, da se Bogu prikažem za neprestano nekrvno mučeništvo po križevima svagdanjega života. Molit ću za one od kojih mi križevi dolaze; ljubiti ću ih i vraćati im dobročinstvima; zahvalit ću Bogu, vidim li, da se oni uzvisuju, a ja umanjujem. Ovo ću prikazivanje svaki dan ponoviti kod podizanja kaleža.« ⁹ Erik je svoje redovničko zvanje shvaćao ozbiljno i živio ga dosljedno.

4.2. Kaloča, Kalksburg, Kaloča

U jesen 1869. opet je u Kaloči (drugi put!) odakle piše bratu: »Što bi ti rekao za sirotu profesora prirodopisa, koji je onako usput upravo danas s Bogom pomirio dvojicu na talijanskom jeziku, osim toga ispovijedao i hrvatski (...) U zadnje vrijeme latim se kojiput i novina. S osobitim zanimanjem pratim školsko pitanje u Tirolu i vijesti iz Hrvatske vojne krajine. Nego, da li se tu uvijek dobije pravi pojam o prilikama, to je drugo pitanje.« ¹⁰

Od godine 1870–1872. o. Brandis je odgojitelj u plemićkom konviktu u Kalksburgu. Na brizi ima odgajanike iz desetak nacija; ne samo viteške, barunske i grofovske sinove, nego i prinčeve. I tu je bilo Hrvata, pa je s njima razvio poseban odnos tako da ga je neki gojenac nazvao »hrvatski pater«. O. Erick se toga uvijek rado sjećao. Tu ga je 1871. zatekla i vijest o iznenadnom odlasku isusovaca iz Požege. Družba je time izgubila jedinu kuću koju je imala u sjevernoj Hrvatskoj. O aferi zbog koje su otišli, isusovačku su zajednicu u Kalksburgu potanko izvjestili o. Slamnik i br. Borž koji su onamo stigli iz Požege. Ta afera nikad nije do kraja razjašnjena, a Erik je bio uvjeren u nevinost osuđenog o. L. Pregla. Hajka na isusovce silno ga se dojmila, pa zamoli poglavare da ga pošalju u Požegu ili kudgod u Hrvatsku u nadi da će zadobiti mučeničku palmu. ¹¹

Od godine 1872–1875. po treći put je u Kaloči, ali sada kao rektor. Među konviktorcima opet je imao i Hrvate (Bunjevce) kojima je na čitanje davao hrvatske knjige izdanja Sv. Jeronima. Već je dosta znao hrvatski pa je rado ispovijedao hrvatski puk iz okolice, »jer je više volio raditi za potlačene nego za tlačitelje«, zapisao je tada svojom rukom. ¹²

7 Zabeo, Kamilo, *op. cit.*, str. 216.

8 *Op. cit.*, str. 219.

9 *Op. cit.*, str. 218.

10 *Op. cit.*, str. 219.

11 *Op. cit.*, str. 220.

12 Tlačitelje je vjerojatno vidio u Mađarima, ali ni Austrijanci nisu bili daleko!

U vezi s Erikovom rektorskom službom u Kaloči evo i jedne male, ali dragocjene crtice koju je nekoliko mjeseci prije svoje smrti ispriповjedio presvijetli gospodin Ivan Evetović, župnik i prepošt u Baču: »Prvi rektor u Kaloči bio mi je o. Brandis. Nama Bunjevcima davao je knjige društva sv. Jeronima.«¹³ Zanimljivo! On, Nijemac po rodu, širio je hrvatsku knjigu među Bunjevcima i to u Madžarskoj; knjige Društva sv. Jeronima koje je još bilo u povojima. To nam pokazuje da je Brandisa uvijek pratila neka posebna misao na Hrvatsku. Svom duhovnom dnevniku povjerava da je posebno razmatrao o »sudnjem danu« pa navodi kako anđeli rastavljaju ljude na lijevo i na desno. »Gdje su sada Slaveni, gdje Francuzi, gdje Nijemci, gdje Madžari? Nema ih, nego su svi samo narod odabranika ili narod prokletnika...«¹⁴ Očito je to reakcija na razvrstavanje naroda na više i niže rase, što su neki nacionalistički ideolozi učili, a političari primjenjivali, pri čemu su Slaveni stavljeni u drugu grupu.

Godine 1875. postaje poglavar kuće u Kapornaku, ali samo za jednu godinu. Odatle je premješten za kućnog ministra u Sv. Andriji u Koruškoj, ali ni to nije dugo potrajalo.

4.3. *Sve bliže cilju, ali ne izravno*

U Sv. Andriji nerijetko su u isusovačku crkvu dolazili Slovenci da se ispovijede. Budući da nije bilo nikoga tko bi ih razumio, 18. listopada 1876. stiže o. Brandisu poruka o. Provincijala neka se pripravi da bi mogao ispovijedati Slovence. I tako poče on ozbiljno učiti slovenski: gnada = Gnade, viza = Wiese, rotovž = Rathaus, žegnana = gesegnete, štrafujem = ich strafe, (i drugi biseri!). Međutim, uskoro se potuži Provincijalu da slabo napreduje jer nema nikoga s kim bi mogao razgovarati slovenski i tko bi ga ispravljao. Provincijal mu odgovori neka pođe za nadolazeću zimu (1876/77) u Zagreb o. Belaviću koji je ondje pomagao prečasnom Höppergeru kao bolnički duhovnik. No dogodit će se nešto nepredviđeno. Umjesto jedne zime, o. Erik će u Zagrebu ostati tri godine (1876–1879), a mjesto da uči slovenski, usavršavao se u hrvatskom jeziku koji je već nešto naučio (od hrvatskih đaka u Kaloči i u Kalksburgu). Vratimo se nekoliko godina unatrag. Kad su se isusovci u svibnju 1871. povukli iz Požege, Družbini prijatelji nisu dopustili da im se zamete svaki trag. Još iste godine grof Janković je isposlovao za se jednog isusovca u Daruvaru koji je ujedno i župniku Stjepanu Tadiću revno pomagao u pastoralnom radu. Dvaput je u tom poslu bio o. Marko Belavić (1871/72. i opet 1874), a poslije njega o. Jakob Verhovec (1875).

Godine 1875. isposlovao je i prečasni Fidelis Höpperger, začasni kanonik i superior hrvatskih milosrdnica, jednog svećenika D. I., te ga namjestio u Zagrebu kao duhovnika bolnice u Ilici 85. Taj isusovac bio je ujedno duhovnik novakinja i kandidatice časnih sestara milosrdnica i njemački propovjednik u crkvi sv. Katari-

13 *Op. cit.*, str. 223.

14 *Op. cit.*, str. 224.

ne. Na tom poslu izredali su se: dvaput o. Belavić (1875–1878, pa opet 1881–1884), po jednom o. Mesek (1878–1880) i o. Verhovec (1880–1881).

Dana 6. prosinca 1876. dođe, dakle, u Zagreb i o. Brandis. Njegov davni san napokon se obistinio. Došao je među južne Slavene [Hrvate]. Ispunila se želja njegova plemenitog srca: »Volim raditi za potlačene nego li za tlačitelje.« U zagrebačkom dijecezanskom shematizmu (1878) piše za njega da je »subsidiarius extraordinarius« — izvanredan pomoćnik. I bio je izvanredan pomoćnik, ne samo na poslu koji je službeno obavljao nego i na jednom drugom planu gdje to nitko ne bi očekivao. U Zagrebu su tada, naime, svi upućeniji ljudi razgovarali o Bosni, očekujući da će je Austro-Ugarska uskoro okupirati. I Höpperger koji se skrbio za sestre milosrdnice u Bosni bio je bolje informiran od drugih, pa je o prilikama onkraj Save sigurno razgovarao i sa svojim izvanrednim pomoćnikom Brandisom. Kao prijatelj isusovaca snovao je da i oni dođu u Bosnu jer bi bili i sestrama od duhovne koristi.

4.4. Brandisova apostolska putovanja iz Zagreba

Brandis je iz Zagreba polazio i na veća putovanja po Hrvatskoj. Po više je dana boravio kod raznih župnika. Htio se vježbati u hrvatskom jeziku, upoznati narod, proučiti prilike i koristiti dušama. Već 1877. je u Osijeku držao duhovne vježbe časnim sestrama milosrdnicama u bolnici. Tada je posjetio i nekadašnju isusovačku crkvu u Tvrđi. Tamo ga dvije žene upitaše gdje je slika sv. Alojzija. Upravo je naišao sakristan i odveo ih do slike pred kojom su dugo i pobožno klečale. Erik je zamijetio da je takvo što u Zagrebu teško vidjeti. Iz jednog njegova pisma saznajemo da je 1877. bio i u Daruvaru (vjerojatno na putu u Osijek). »Navratio sam se usput u Daruvar, gdje živi grofica Janković, koja je kod nas u osobitoj časti kao dobročiniteljica naše nekadašnje kuće u Požegi.«¹⁵ Kod daruvarskog župnika Tadića bio je tri tjedna. U svojoj četrdeset i trećoj godini prvi put je i propovijedao hrvatski.

U svibnju 1878. pohada grkokatolike u Žumberku gdje domaćim župnicima pomaže u ispovijedanju. Ljudi su saznali da je grof, a izgledao im je kao čovjek koji je pao s mjeseca: ne pije vina i ne daje se posluživati, a kad izuva cipele one same odlete, a da nisi vidio ni kada ni kako. Poznaje sve trave i zna čemu koja služi. U postelji nema traga da bi u njoj spavao.

U Osijeku drži ponovno duhovne vježbe 1878. i 1879. te ponekad i propovijeda u bolničkoj kapeli. Za Malu Gospu 1879. slušao ga je mladi kapelan Ferdinand Brixl koji se upravo spremao da stupi u D. I. On je još pod svoje stare dane znao pripovijedati o tom susretu: »O. Brandis nije imao osobitog dara za naviještanje riječi Božje. Imao je, istina, velikih koncepata, ali ih nije znao vješto izraziti i rječito razvijati.«¹⁶ Brixl je zapamtio i Brandisovu izjavu da će Družba samo preko

15 *Op. cit.*, str. 230.

16 *Op. cit.*, str. 231.

Bosne doći u Hrvatsku i Slavoniju pa ju je kasnije isticao, osobito kad se je obistinila.

4.5. *Družba će preko Bosne u Hrvatsku*

O. Brandis nije bio romantik koji čezne za nekakvom egzotičnom Bosnom, niti je on jedini mislio na Bosnu. General Družbe Isusove o. Peter Beckx u više je navrata isticao da »Družbu Isusovu čeka na Balkanu velika budućnost.«¹⁷ Ta budućnost kao da je svitala kad se Austro–Ugarska spremala da vojno uđe u Bosnu i Hercegovinu te je oslobodi od turskoga jarma. Isusovački provincijal u Beču, o. Ivan Nepomuk Mayr, također je smatrao da se ne smije pasivno čekati razvoj događaja, nego treba naći način da se Družba u Bosni i Hercegovini pastoralno angažira. Poznavajući otprije težnje o. Brandisa za Bosnom, ovlastio ga je da prikuplja potrebne informacije o tamošnjim prilikama i izvijesti ga na koji bi se način isusovci najbolje angažirali. Na Blagovijest 1878. piše taj poduzetni Provincijal o. Brandisu u Zagreb: »Promislite, molim, pitanje i odgovorite mi: Bi li za Družbu Isusovu moguće i uputno bilo, da radi u Bosni? Kada, gdje i kako? — računajući s tim, da bi, kako novine nagoviještaju, moglo doći do okupacije.«¹⁸ Zato ga i dalje ostavlja u Zagrebu da izbliza motri razvitak događaja u susjednoj »Turskoj« te ga o svemu izvijesti. O. Brandis odmah s velikim oduševljenjem prihvati zamašnu osnovu svoga poglavara. Kao da se pomladio. Od sada živi samo za Bosnu. »Sve što se nje tiče, uvelike ga zanima i proučava svu njezinu povijest.«¹⁹

Kada su potkraj srpnja 1878. počele vojne operacije, pozva Provincijal o. Brandisa k sebi u Sv. Andriju. Brandis bilježi: »Na svoju sam radost saznao od o. Provincijala, da je isusovačka ekspedicija u Bosnu postala pitanje dana. Ne bi dosta bilo, reče mi o. Mayr, ako bismo se držali samo pasivno, te mirno čekali, hoće li nam se nadati zgodna prilika. I on odobri moje dosadanje pripreme, a odsada ću pod firmom »Höpperger i drugovi« započeti s ozbiljnim nastojanjima.«²⁰ Još mu je o. Provincijal naložio neka se u Zagrebu oprezno informira. Vrativši se dakle u Zagreb, Brandis pohodi nadbiskupa kardinala Mihalovića te mu izjavi da su isusovci spremni za rad u Bosni, ako bi im se pružila prilika. Osim toga, savjetovao se o tom i s drugim uglednim ljudima. Mnogi su isticali da bi Bosni najviše trebao kakav zavod za naobrazbu klera i svjetovnjaka.

17 *Op. cit.*, str. 232.

18 Zabeo, Kamilo, *op. cit.*, str. 232. Sredinom 19. st. Tursko Carstvo je bilo u rasulu, pa su i u Bosni i Hercegovini vladali teški neredi. U tim neredima najviše su stradavali upravo Hrvati katolici nad kojima su Habsburzi inače imali stanoviti protektorat. Da bi se tim neredima stalo na kraj, Bečki kongres (1878) je ovlastio Austro–Ugarsku da s vojskom uđe u Bosnu i Hercegovinu i zavede red. Beč je prihvatio taj mandat i vojno okupirao Bosnu i Hercegovinu. Time je ondje stvarno prestala turska vlast, a uvedena »kršćanska«. Crkva je nakon više od četiri stoljeća napokon dobila slobodu i mogla slobodno djelovati, a posla je bilo napretek.)

19 *Op. cit.*, str. 232.

20 *Op. cit.*, str. 231.

Sredinom kolovoza (1878) javi trapist o. Beda Vestenek²¹ iz Marije Zvijezde provincijalu D. I., da je u Slatini, udaljenoj tri sata hoda od Banje Luke, jedno oveće begovsko imanje na prodaju za tri tisuće dukata, i toplo preporučuje Družbi da ga kupi i tako dođe u Bosnu. Nato Provincijal ekspresnim pismom (7. rujna 1878) zamoli o. Brandisa da pođe iz Zagreba vidjeti to imanje. Iz stanovitog razloga ne bi se, istina, moglo pomisliti na kakvu Družbinu kuću u Banjoj Luci, ali gdje god se kuća otvorila, mogla bi se uzdržavati dohocima iz Slatine, koja bi se za sada dala u zakup. Ta Provincijalova inicijativa također nam potvrđuje da interes za Bosnu nije bio samo nekakav Brandisov zanos, nego daleko šire promišljanje. Brandis, sav veseo, odmah pođe u Banju Luku, a odande u Slatinu.

Ponudeno imanje nije mu se svidjelo i javi Provincijalu da ga nipošto ne kupuje. Tom prilikom sigurno je mnogo raspravljao s o. Pfannerom, trapističkim priorom, i o. Bedom o možebitnom isusovačkom radu u Bosni. Vjerojatno su ga oni prvi upozorili da bi za ostvarenje njihove zamisli najbolje odgovarao Travnik. Oni su poznavali taj gradić i cijeli kraj jer su kod Busovače imali posjed pa su ondje češće boravili. Kako je još bilo ratno stanje, Brandis nije mogao dublje u Bosnu, osim kao vojni kurat, ali za to još nije imao potrebnih dokumenata. Provincijal mu je, međutim, javio neka se vrati u Zagreb.

Brandis ne odustaje od svoje zamisli. U siječnju 1879. pođe u Kalksburg i u Beč. »Prva je svrha mojega puta, da o. Provincijalu ne dam mira glede jednog izleta u Bosnu. Moja je namjera da u proljeće (1879.) poduzmem odlučne korake.«²² »Računam na to, da ću našim misionarima moći otvoriti put preko Bosne u Slavoniju.«²³ Međutim, nakon mnogih rasprava, o. Provincijal mu na rastanku reče da bi volio polje rada u samoj Hrvatskoj, naročito u Zagrebu, ako bi tamo Družba mogla dobiti svoju nekadašnju crkvu sv. Katarine — kad već u Bosni treba imati toliko obzira na sve strane. Budući da je Bosna već postala Brandisova ljubav, Provincijalov je stav morao na njega porazno djelovati. Ipak ne sustaje. Piše pisma Provincijalu u Beč i Generalu u Rim da se u Bosni ipak nešto poduzme, ma kako bilo. Generalu izloži svoju već poznatu zamisao o službi vojnog kurata, nadajući se da će ta služba baš njega dopasti.²⁴ Nadalje predlaže da bi se u Bosni kupila kakva mala kuća s posjedom, a za Zagreb misli da još nije došlo vrijeme. »Nijesam tamo, istina, nikada imao kakve neprilike ni radi redovničkog odijela ni radi Družbe Isusove. Ipak, u Zagreb ili u Đakovo smijemo tek preko Bosne. A koliko mogu prosuditi prilike, nadošao je najpovoljniji čas da nešto poduzmemo.«²⁵

21 O. Beda Vestenek je Mauricius vitez Vestenek. Bio je prvotno isusovac, ali je izišao iz Družbe i stupio u trapiste u Mariji Zvijezdi. Ostao je privržen Družbi i želio je da isusovci dođu u Bosnu. Bio je predložen za sarajevskog nadbiskupa. Da bi to uspješnije odbio, posebnim se zalaganjem vratio Družbu. Otišao je u misije u Afriku i ondje uskoro umro.

22 *Op. cit.*, str. 232.

23 *Op. cit.*, str. 233.

24 Kao »vojni kurat« mogao bi ići u Bosnu na izvidanje.

25 *Op. cit.*, str., 234.

U proljeće 1879. piše Generalu da je prečasni Höpperger u ožujku o svemu raspravljao s Provincijalom. U tom znamenitom pismu od 15. travnja 1879. razvija svoje misli i veli da bi cilj bio u Bosni osnovati veliki kolegij Družbe Isusove, »slično kao u Kaloči«, s biskupskim sjemeništem, konviktom i javnom gimnazijom u koju bi imali pristupa i inovjerci. No do ostvarenja takve zamisli moglo bi proći i dvadeset godina pa bi to trebalo pomalo pripravljeti. Za sada bi bilo dovoljno što prije početi s kakvom malom rezidencijom za dva ili tri svećenika i kojeg brata. S tim su se nekako slagali i drugi, ali je bilo pitanje mjesta. Provincijal bi najradije da isusovci dođu u glavni grad. I prečasni Höpperger je želio da isusovci budu uz biskupa i kaptol, dakle u Sarajevu. »No meni se čini da bi trebalo početi u Travniku. To je središte zemlje, središte katolika i odličnih muslimana, a nekoć je bio glavni grad Bosne dok Turci ne preniješe vladu u Sarajevo.«²⁶ General mu otpisa: »Ne mogu dosta pohvaliti brigu Vaše Velečasnosti da nađe put u Bosnu. Pozivam Vas da to isto razložite i o. Provincijalu, kojemu ću i ja pisati.«²⁷

Ljeti 1879. dobi napokon tako dugo priželjkivano dopuštenje da smije poći u Bosnu, ali samo da bolje prouči cijelo pitanje. Prema o. Brixiju, Brandis je taj put u Bosnu krenuo iz Osijeka s velečasnim gospodinom Šestakom. O svom boravku u Bosni Brandis piše: »Bio sam u Bosni od 14. rujna do 5. listopada i dospio sam u Sarajevo, Travnik, Zenicu i Žepče.« »Živio sam tri sedmice kod bosanskih franjevac kao jedan između njih. U Travniku sam koncem rujna 1879. bio gost novoga travničkog župnika, fra Jake Duića.«²⁸

Sa svog putovanja donio je Brandis najpovoljnije dojmove o Bosancima. U tri lista piše o njima o. Generalu, a sve se svodi na ovo: »Dobro sam ih promotrio. U njih je neobična prirodna snaga. Tvrdi su u podnošenju glada, žeđe i boli. Odlikuju se duševnim darovima. Nijesam se namjerio ni na koga koji ne bi svoje misli lako i vješto izrazio. Vrlo su bistre glave, navlastito mladi. Bosanski klerici u Slavoniji i u ugarskim sjemeništima natkriljuju svoje drugove u naukama. I kod priprosta svijeta i kod trgovaca nalazi se zdrav razum i pošteno srce. Školske naobrazbe nemaju. Uče više očima i ušima nego iz knjige. Zato je u njih mnogo predrasuda, te neće lako prihvatiti bilo što novo. Katolički puk je sumnjičav, te se ne da lako uvjeriti da može iz Austrije doći nešto pravo katoličko; jer se sablažnjuje videći naše vojništvo i naše mnogobrojne špekulante.«²⁹ No unatoč svemu Brandis vidi da su sva vrata »još zabravljena«. »Čega još nije, može ipak biti. Mnogo očekujemo od konzervativne vlade i od trijeznog prosuđivanja bosanskih prilika.« »Ne može li se Srce Isusovo još i Bosni smilovati, pa i u sadanjem stanju?«³⁰

I kako se sve odvijalo? Upravo onako kako je Brandis i prije bio predlagao o. Generalu, a u Osijeku izložio kapelanu Brixiju koji se spremao da stupi u Dru-

26 *Op. cit.*, str., 234.

27 *Op. cit.*, str., 234.

28 *Op. cit.*, str., 234.

29 *Op. cit.*, str. 235.

30 *Op. cit.*, str. 236.

žbu.³¹ Bixi se i pod stare dane sjećao Brandisovih riječi: »Put Družbe Isusove u Hrvatsku vodi preko Bosne. Najprije ćemo u Travnik, iz Travnika u Sarajevo, a zatim u Zagreb.«³² Tako i bi. Brandis prvi dođe u Travnik 1882. Bixi će nakon jedanaest godina (1893) postati prvi starješina u Sarajevu, a nakon devet godina (1902) prvi superior prve isusovačke kuće u Zagrebu.

4.6. Iz Zagreba u Bratislavu i Trnavu

Brandis je u Zagrebu nastojao što više koristiti dušama, ali mu se ipak činilo da nema dovoljno posla, pa to priopći i o. Provincijalu. Taj ga je još ljeti 1878. pitao smatra li se sposobnim za pučke misije u Ugarskoj. Brandis se smatrao doraslim samo za rad među jednostavnim pukom. I evo ga početkom studenoga 1879. u Požunu u službi »operariusa« gdje uči i slovački. Sljedeće godine (1880) radi u Trnavi kao kateheta na uršulinskoj djevojačkoj školi, i tu će ostati skoro do konca 1881. Otišavši iz Zagreba, o svom je boravku ondje zapisao: »Svom sam brigom nastojao, da stečem, što smo izgubili: ugled i zaklade Nadbiskupa Haulika i grofice Eszterházi«; o. Generalu piše: »Neprestano sam snovao, kako bi naša pokrajina bilo u Hrvatskoj i Slavoniji, bilo u zaposjednutim zemljama mogla otvoriti blagoslovnu djelatnost u duhu našeg Reda. Proučavao sam narod i jezik, prilike kod svećenstva, položaj katoličke Crkve prema inovjercima i prema vladi. Kod svake sam zgode nastojao, da Nadbiskupa (Mihalovića) barem ublažim i da naše provincijale upozorim na znamenitost takove misije«.³³ Iz dosadašnjeg izlaganja može se zaključiti sljedeće:

1. O. Brandis je svoj isusovački misionarski žar želio ostvariti u Bosni, zemlji velikih potreba. To je želio konkretizirati kroz kolegij, sjemenište i gimnaziju, jer mu se to činilo najprikladnijim i Družbi svojstvenim, a to su mu predlagali i drugi poznavatelji prilika.
2. Mišlju o Bosni nije se ipak bavio samo on. Još je važnije bilo što je na Bosnu mislio i njegov Provincijal u Beču, a i General u Rimu, u kojima nalazi i određenu potporu.
3. Važnu ulogu u svemu igra prečasni Höpperger koji je bio Družbin prijatelj i s kojim su i Brandis i Provincijal otvoreno razmjenjivali misli.³⁴
4. Tako će se nastojanje isusovaca da u Bosni otvore kuću poklopiti s razmišljanjima utjecajnih crkvenih ljudi, a kasnije i sa željama prvog Sarajevskog nadbiskupa i stavom samog Cara. Uskladbom svih tih čimbenika doći će do velikog pothvata za dobro Crkve u Bosni, a i šire u hrvatskom narodu.

31 Stupio je iste jeseni 29. rujna 1879.

32 *Op. cit.*, str. 234.

33 Vidi bilješku 2.

34 Taj svećenik iz Tirola i predstojnik sestara milosrdnica u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini tiho je igrao i važniju ulogu od svoje službe. On je od isusovaca očekivao duhovnu pomoć za sestre i nekako ih je povezivao. Dobro je poznao zagrebačkog profesora teologije dr Stadlera i vidjet ćemo da će upravo on upozoriti na njega kao mogućeg kandidata za sarajevskog nadbiskupa.

4.7. *Potruga za prvim nadbiskupom*

Ulaskom Austro–Ugarske u Bosnu i Hercegovinu, nastale su ondje i za Crkvu sasvim nove prilike. Bečka vlada je sa Svetom Stolicom intenzivno pregovarala o uvođenju redovite crkvene uprave. Trebalo je ustanoviti nove biskupije, a u Sarajevu nadbiskupiju; imenovati prve redovite biskupe i nadbiskupa metropolitu u Sarajevu. Prema crkvenom zakoniku u redovite je poslove spadao i odgoj budućega svjetovnog klera kojeg do tada nije bilo. Što se biskupa tiče, Car je za sebe izborio pravo da predlaže kandidate, a Sv. Stolica da uređuje ostalo. Dakako da je i Caru netko morao predložiti kandidate. Za prvog sarajevskog nadbiskupa bilo ih je više. Ministar kulta i nastave Conrad htio je da ta čast zapadne njegova rođaka, trapista o. Bedu Vesteneka. Kad je o. Beda to saznao, zamolio je da bude ponovno primljen u D. I. i da tako izbjegne imenovanje, ali mu povrat u Družbu otprve nije uspio. Stoga pođe iz Banje Luke direktno u Beč da ministra Conrada odvrati od te zamisli. Putujući kroz Zagreb, svratio se prečasnom Höppergeru i otkrio mu razloge svoga putovanja. U razgovoru upozori ga Höpperger na dr. Josipa Stadlera kao mogućeg kandidata za nadbiskupa. O. Beda u Beču izjavi ministru Conradu da nikako ne želi biti biskupom, ali da za tu čast preporučuje zagrebačkog profesora teologije dr. Stadlera. Sigurno ga nije preporučio jedino on. Kad se uvidjelo da je od svih kandidata Stadler najbolje rješenje, preporučio ga i ministar Conrad. Car htjede kandidata vidjeti i razgovarati s njim prije negoli ga predloži Papi za posvećenje, pa pozove Stadlera u Beč. Sastali su se 24. lipnja 1881. U razgovoru ga je Car pitao kome bi povjerio buduće sjemenište. Stadler bez oklijevanja odgovori da bi to povjerio isusovcima. Car je bio zadovoljan jer je i sam isusovce veoma cijenio pa reče: »Imate pravo; isusovci — to su požrtvovni ljudi.«³⁵ Nakon toga Car predloži Stadlera, a Rim ga prihvati, i u Konzistoriju je 18. studenog 1881. uslijedilo svečano imenovanje, a 20. studenog 1881. i posvećenje u Rimu. Nakon nekoliko tjedana Stadler se iz Rima vratio u Zagreb gdje je božićevao, te 10. siječnja 1882. krenuo preko Đakova i rodnog Slavenskog Broda u Bosnu.

4.8. *Što je u međuvremenu bilo s Brandisovom inicijativom?*

Brandis je od konca studenoga 1879. pa gotovo do kraja 1881. bio u Bratislavi i Trnavi, a baš u to vrijeme najintenzivnije su se rješavala crkvena pitanja za Bosnu. Vidjeli smo da Bosna nije bila samo nekakva njegova inicijativa, iako se za nju svojski zalagao. Bio je to i interes Družbe, osobito Austrijske provincije. O. provincijal Mayr češće je izvješćivao o. Generala o svojim osnovama. Još u travnju 1879. razgovarao je u Beču s kardinalom Mihalovićem, koji ga je bio vrlo ljubazno primio,³⁶ i izrazio svoju želju da isusovci i na Bosnu prošire polje svojega apostolskog djelovanja. Ujedno izjavi da je o tom već raspravljao s mjerodavnim osobama pa i sa samim apostolskim nuncijem, Ljudevitom Jacobinijem. A taj se je, nastavlja

35 *Op. cit.*, str. 239.

36 Poznato je da taj crkveni dostojanstvenik neko vrijeme nije bio sklon Družbi, možda i radi »požeškog slučaja«.

o. Mayr, za tu stvar veoma zanimalo, upozorivši ipak da je prvi uvjet uređenje crkvenih prilika u Bosni. U dva lista Provincijal javlja Generalu o svojem čestom raspravljanju s mjerodavnim ličnostima kako bi Družba Isusova i u Bosni otvorila neke odgojne zavode. Izgledi su bivali sve povoljniji, to više što je i novi nuncij Serafino Vanutelli (od 1880) stvar živo zagovarao. Tako je dalekovidni provincijal o. Mayr već 20. studenog 1880. o. Brandisu, koji je bio u Trnavi, mogao povjerljivo priopćiti da je blizu vrijeme kad će isusovci u Bosni dobiti biskupsko sjemenište, samo ako se uspiju ukloniti neke nesuglasice između Vlade i Sv. Stolice.³⁷ Povoljne vijesti o Bosni obradovale su ga i on u jednom mjesecu piše tri pisma o. Generalu. Potanko mu obrazlaže prilike u Bosni; preporučuje da se ne počinje s bogoslovijom, kako neki predlažu, nego s gimnazijom. Sugerira da Sv. Stolica ne podiže mnogo biskupija, nego samo nekoliko. Onim isusovcima koji će s njim poći u Bosnu zaželi da ih resi »velika ljubav k sv. čistoći, pouzdanje u Boga i želja za patnjama i progonstvom«.

4.9. *Napokon u Bosni u Travniku do smrti*

Nema sumnje da je Stadler razgovarao s isusovačkim poglavarima o svojoj želji da oni vode oba sjemeništa, gimnazijsko i bogoslovsko. To je zapravo do kraja konkretiziralo njihove zamisli o radu u Bosni. Biskupova ponuda otklanja misao na malu rezidenciju koja bi tek za dvadesetak godina prerasla u kolegij s konviktom i školom, jer im se to nuđa odmah i trebalo bi što prije početi. Ali gdje? Pitanje mjesta gdje bi se podiglo sjemenište Nadbiskup je također prepustio isusovcima. Prihvaćen je prijedlog o. Brandisa da to bude u Travniku, na mjestu nekadašnje trošne turske vojarne. To je zemljište Ministarstvo vojske predalo državnom eraru, a Zemaljska se vlada rado odazvala Nadbiskupovoj molbi i besplatno ga ustupila za gradnju sjemeništa jer »u Bosni ima vojarni napretek«.³⁸

Kad su sva pravna pitanja o povjeravanju biskupijskog sjemeništa isusovačkom vodstvu napokon bila uspješno riješena, Provincijal javi o. Brandisu u Trnavu da pođe u Travnik u svojstvu »kućnog ministra« i pobrine se za sve što je potrebno za otvaranje kuće. Sretnije vijesti nije mogao dočekati. Ne odgađajući ni časa, makar je bila ciča zima, krenu on 28. prosinca 1881. iz Trnave preko Požuna, Beča i Zagreba u Bosnu. U Travnik stiže na Sveta Tri Kralja. 6. siječnja 1882. oko podneva, sav prozebao, ali beskrajno sretan. Misionar u misijskoj zemlji!

U Travniku je, međutim, prečasni Höpperger već prije bio kupio dvije turske kuće jednu do druge i dao ih spojiti u jednu za boravak časnih sestara. Kad je donesena odluka o dolasku isusovaca, dogovori se on sa sestrama da tu kuću privremeno ustupe isusovcima za boravište i da u njoj otvore školu. Stigavši u Travnik,

37 Iz toga vidimo da se o mnogim pitanjima novoga crkvenog života u Bosni vrlo intenzivno raspravljalo i rješenja zacrtavalo među mjerodavnim osobama, diplomatskim putem, što je obično daleko od očiju javnosti, pa i od očiju onih koji će te planove ostvarivati. Nije to ništa čudno. Crkveni poslovi nisu ničija privatna posla, niti smiju biti prepušteni pojedincu, iako se ostvaruju zalaganjem pojedinaca.

38 *Op. cit.*, str. 239.

Brandis najprije posjeti župnika i časne sestre, a oni ga odvedoše da razgleda »svoju novu kuću«. Kako je dan bio na izmaku, prenoći on kod župnika. Sutradan, kao prvi »kućni ministar«, preuze kuću. Bila je to kolijevka travničkog sjemeništa i gimnazije. Nekoliko godina kasnije, kad će se s mukom graditi nova zgrada, pisat će o. general Anderledy Brandisu: »Evandeoska njiva vrhbosanska trudom i zaslugom malo da nije ravna misijama na Istoku.«³⁹

U trinaest godina prije dolaska u Bosnu, Brandis je bio devet puta premiještan, od kojih šest na vlastitu molbu. Moglo bi se kome činiti da je bio nestalna karaktera, a nije to. Misionarska revnost zvala ga je u misijsku Bosnu, i što se njega tiče, on će tu ostati do smrti. Nakon nekoliko godina, kad je sjemenište još bilo u gradnji, svomemu ujaku grofu Alfredu d'Avernasu piše: »Kako vam je poznato, slavenski je jug bio zadnja meta mojih želja na zemlji. Slobodno mogu klicati: 'Sad otpuštaš s mirom slugu svojega!'. Moje često seljenje iz jednog mjesta u drugo dovelo me napokon do osnutka zavoda u Bosni koji će se uz pomoć Božju, s vremenom lijepo razviti.«⁴⁰

5. *Travničko sjemenište 1882–1909.*

Mnoga pitanja o budućem ustroju i životu Crkve u Bosni rješavala su se u više krugova i na više razina vladinih i crkvenih ljudi. Tako se je i namjera Družbe Isusove da u Bosni, čim bude oslobođena od turske vlasti, osnuje svoj kolegij s konviktom i školom,⁴¹ našla u kolopletu tog šireg razmišljanja. Provincijal o. Mayr znao je u kojem se pravcu kreću razgovori i da se Družbi otvaraju neke nove mogućnosti, pa je još 20. studenoga 1880. povjerljivo pisao o. Brandisu, koji je tada bio u Bratislavi i Trnavi, da je blizu vrijeme kada će isusovci dobiti na brigu buduće biskupsko sjemenište u Bosni, samo ako se uspiju ukloniti neke nesuglasice između vlade i Sv. Stolice.⁴² O budućem sjemeništu i o tome tko bi ga vodio razgovaralo se, dakle, i prije nego je uvedena redovita crkvena uprava,⁴³ a baš o redovitoj upravi sve će ovisiti, jer je njezin zadatak da oživotvori one programe koje u redovitim prilikama predviđa crkveni zakonik. Od nje će se tražiti u prvom redu umješnost da razabere dobre zamisli koje već postoje ili se tek rađaju, da ih precizno definira i svrhovito ugradi u plan za postizanje općeg dobra. To će biti zadatak i prvog sarajevskog nadbiskupa, tko god on bio!⁴⁴

39 *Op. cit.*, str. 240.

40 *Op. cit.*, str. 240.

41 Vidi o tom ovaj rad, poglavlje 4. 5.

42 Usporedi: Zabeo, Kamilo, *op. cit.*, str. 238.

43 Bula Leona XIII *Ex hac augusta* izdana je 5. srpnja 1881.

44 *Ex hac augusta* određuje da se otvori malo i veliko sjemenište: »Uvidamo da povrh svega spada na naš ministar, nakon što smo ustanovili biskupska sjedišta u Bosni i Hercegovini, brinuti se za što brojniji priraštaj domaćih svećenika koji će moći plodno obavljati sve obveze svećeničke službe kao oni koji se odlikuju neporočnim životom, pravom pobožnošću i gorljivim žarom te će — stekavši dodatnu filozofsko-teološku naobrazbu — svoje sile marljivo usmjeravati na širenje vjere u rodni

5.1. Redovita uprava Crkve za redovite zadatke

Turska okupacija Bosne i Hercegovine trajala je preko četiri stoljeća. Redovite biskupske vlasti nije bilo, nestalo je i biskupijskog klera. Pastorizaciju su obavljali jedino franjevci. Stoga će među prvim zadacima redovite uprave koja će se uspostaviti biti upravo odgoj biskupijskog klera za redovitu pastvu. Pred tim zadatkom našao se 1881. upravo imenovani prvi redoviti Vrhbosanski nadbiskup dr. Josip Stadler. On je odgoj budućeg biskupijskog klera odlučio povjeriti isusovcima jer je nekoć i sam bio njihov pitomac i student. Car se s tim složio, zamisao su pozitivno ocijenili utjecajni ljudi u Beču, Rimu i Zagrebu, a potencijalni donator za gradnju sjemeništa, grof Von Lilienthal, upravo je time i uvjetovao svoju donaciju za gradnju sjemeništa. Svi ti stavovi doveli su isusovačko vrhovno poglavarstvo do toga da svoju prvotnu namjeru o osnivanju vlastite škole u Bosni redefinira kroz nove ponude za služenje mjesnoj crkvi. Ono je prihvatilo ponudu prvog nadbiskupa da isusovci od samih početaka djeluju u ustanovi koju će on službeno utemeljiti, a u povijest će ući pod kratkim kolokvijalnim imenom kao Travničko sjemenište. Razne ideje i želje slile su se u jedno zajedničko htijenje i ostvarenje te složene ustanove koja se u početku zvala *Seminarium inchoatum Vrhbosnense SS. Cyrilli et Methodii (Travnik) 1882*, potom *1883–1886. Seminarium inchoatum Vrhbosnense S. Aloisii (Travnik)*. Kad su se koncem 1886. prilike u novoj ustanovi već toliko sredile da su isusovci mogli iz »stanja izvanrednosti« prijeći u redovito stanje i da u biskupijskoj ustanovi djeluju kao zajednica ustrojena prema Ustanovama reda, zavod počinje živjeti i djelovati pod naslovom *Collegium inchoatum Vrhbosnense S. Aloisii (Travnik) 1887/1888*, potom kao *Collegium Vrhbosnense S. Aloisii (Travnik) 1889*, kao *Collegium Travnicense 1890–1909*. te kao *Collegium Travnicense, seminarium et convictus 1910*.⁴⁵

5.2. Pitanje sjemeništa u Bosni i Hercegovini

Između Sv. Stolice i vlade cara i kralja Franje Josipa I utanačen je 8. lipnja 1881. ugovor glede novog crkvenog preustrojstva u Bosni i Hercegovini. U ugovoru među ostalim piše: »Sv. Stolica i vlada sama uvigjaju da valja radeći za vjerske interese i duhovne potrebe ovih zemalja urediti duhovnu organizaciju, koja bi bolje odgovarala današnjim prilikama, te slobodnijim i plodonosnijim učinila izvršivanje visoke zadaće crkve u korist žiteljstva. Sv. Otac Lav XIII. osnovaće crkvenu hijerarhiju u Bosni i Hercegovini. U gradu Sarajevu podići će se nadbiskupska stolica (...) U sarajevskoj nadbiskupiji osnovat će se sada, i to odmah, provincijalno

krajevima. Stoga, odlučujemo i određujemo da se bez ikakvog odlaganja u Vrhbosanskoj nadbiskupiji ustanovi pokrajinsko Bogoslovno sjemenište koje će moći udovoljavati potrebama kako te nadbiskupije tako i ostalih biskupija koje joj podlažemo kao sufraganske.« Dječaćko sjemenište izlazi kao preduvjet za bogoslovno. (Citirano prema: Zovkić, Mato, *Vrhbosanska katolička bogoslovija 1890–1990*, Sarajevo — Bol 1993, str. 35)

45 Usporedi godišnje *Kataloge* Austrijsko–Ugarske Provincije D. I. iz promatranog razdoblja 1882–1909.

sjemenište, što će služiti ne samo potrebama nadbiskupije, nego i ostalih pripadnih biskupija. Ovako će se uzgojiti sposobni članovi svjetovnog svećenstva, koji će se revno posvetiti svome duhovnome zvanju i pastvi zajedno sa redovnim klerom, komu se poradi dugogodišnjih zasluga za crkvu ne smije uskratiti dužni obzir (...) Vlada Nj. c. i kr. Veličanstva daće sredstva za taj zavod.« Ugovor su potpisali papin tajnik kardinal Jacobini i austrougarski poslanik u Vatikanu grof Paar.⁴⁶

Uspostavu redovite crkvene hijerarhije u Bosni i Hercegovini proglasio je Sv. otac svečanim pismom »Ex hac augusta« 5. srpnja iste godine (1881) na svetkovinu slavenskih apostola sv. Ćirila i Metoda.⁴⁷ Uskoro nakon toga zagrebački profesor teologije dr. Josip Stadler saznao je za konačnu carsku odluku od 16. kolovoza 1881. kojom je imenovan za sarajevskog nadbiskupa.

5.3. Stadler traži suradnju isusovaca

Stadler je znao da isusovci žele u oslobođenoj Bosni osnovati školu s konviktom. O tome su oni razmišljali još prije Berlinskog kongresa.⁴⁸ Mogao je to saznati od utjecajnijih zagrebačkih svećenika s kojima se kao profesor družio, među kojima je sigurno bio i opat Höpperger, a vjerojatno je saznao od samih isusovaca s kojima je nakon studija u Rimu ostao usko povezan i povjerljiv jer je i sam htio stupiti u Družbu. Znajući što znači preuzeti službu prvog sarajevskog nadbiskupa i koje će mu biti najpreče dužnosti, odmah je stupio u kontakt s generalom Družbe Isusove o. Petrom Beckxom i ponudio mu da isusovci preuzmu upravu budućeg sjemeništa. General mu je povoljno odgovorio, ali ga je ujedno upozorio da će to biti moguće tek ako se dobije privola Sv. Stolice, jer prema odredbi Tridentinskog sabora takvu privolu treba tražiti uvijek kada se namjerava upravu i vodstvo biskupskog sjemeništa povjeriti redovnicima.

Ne gubeći vrijeme, Stadler već koncem listopada 1881. piše zajedničkome ministru financija pl. Szlavyu, koji je ujedno bio ministar zaposjednutih zemalja: »Milošću Nj. Veličanstva sa najvišom odlukom od 16. kolovoza t. g., pozvan sam da uzmem na se nadbiskupsku čast u Sarajevu, dobro znam primivši time povjerenju mi brigu za katolike zaposjednutih zemalja, da mora jedna od mojih prvih i najvažnijih briga biti: uzgoj mladog i valjanog podmlatka svjetovnoga klera, što ga ove biskupije, kako je poznato, nemaju nikako (...) Sa bogoslovnim sjemeništem mora po odluci Tridentinskog sabora spojeno biti i dječačko sjemenište; a to je za bosansku crkvenu pokrajinu to potrebitije, što siromaštvo ondješnjih katoličkih stanovnika ne dopušta, da bi se sami mogli pobrinuti za potrebnu naobrazbu, što se za kandidata svećeničkog staleža već unaprijed iziskuje (...) Ja sam dakle stao na sve strane razmišljati, odakle bi mogao potrebne sile za uzgoj i nastavu mojih mladih sjeminaraca pozvati. Kod toga vodile su me tri glavne misli:

46 Citirano prema: Predragović, Josip, D. I., *Travnička spomenica na 25 godišnjicu Nadbiskupskog dječakog sjemeništa i Velike gimnazije (1882–907)*, Sarajevo 1908, str. 2.

47 Predragović, Josip, *op. cit.*, p. 4.

48 Vidi o tom ovaj rad, poglavlje 4. 5.

1. dotični profesori moraju biti prokušani u svojoj struci;
2. moraju imati temeljitu učenost i znanstvenu naobrazbu;
3. te profesorske sile moraju biti što jeftinije (...)

Izabrati mi je dakle te učiteljske sile ili u samoj zemlji ili ih pozvati iz Austro-Ugarske. U zemlji se ne mogu naći, kako je poznato. Osvrnuo sam se dakle na Hrvatsku i Dalmaciju; ali svatko tko pozna ondješnje prilike, priznaće, da se i u tim zemljama jedva jedna ili druga suvišna i za tu svrhu sposobna sila može naći; a kamo li dovoljan broj znanstveno naobraženih muževa, koji bi zajedno i trajno tu zadaću preuzeli, što iziskuje toliku požrtvovnost. Ipak moraju dotične sile, što ih valja pozvati, ne samo imati temeljitu naobrazbu, nego moraju biti vrsne i poučavati u zemaljskom (hrvatskom) jeziku. Nije mi dakle preostalo ništa drugo, nego razgledati, ima li koje društvo ili duhovna družba, koja bi sposobne i gotove sile u dovoljnome broju imala, da bi mogle poučavati u hrvatskom jeziku.

Po dovoljnom razmišljanju došao sam dakle do zaključka, pozvati velečasne oce austro-ugarske redodržave Družbe Isusove, da preuzmu nastavu i vodstvo u mojem sjemeništu, jerbo imaju oni, kako mi je poznato, jedini dovoljnih hrvatskom jeziku vještih školskih sila, jer je poznata njihova pedagoška sposobnost, i jer oni osim toga u Austro-Ugarskoj sa dobrim uspjehom djeluju, kako dokazuje bogoslovija u Innsbrucku, i zavodi u Kalocsi, Kalksburgu, Feldkirchu, Mariascheinu, Lincu itd.

Najposlije učvrstio me u toj odluci velikodušni dar njegove visokorodnosti gospodina rimskog grofa Lilienthala, koji mi je za gradnju sjemeništa 30.000 for. u novcu poklonio, ali uz izrični uvjet, da velečasni oci austro-ugarske redodržave Družbe Isusove preuzmu nastavu i vodstvo u zavodu, — kraj tolike oskudice u novčanim sredstvima sigurno jak razlog.«⁴⁹

5.4. *Stadler dobiva suradnju isusovaca*⁵⁰

Privolu Sv. Stolice da isusovci preuzmu buduće sjemenište Nadbiskup je zamolio 30. studenoga 1881. i dobio je od Lava XIII već 1. prosinca. Očito je sve već bilo pripremljeno za formalni čin privole. Odmah nakon toga Nadbiskup odlazi u Beč na daljnje dogovore s tadašnjim provincijalom o. Ivanom Nepomukom Mayrom kojemu je o. General dao sva ovlaštenja za rješavanje pitanja o preuzimanju sjemeništa u Bosni. Usmeno mu je priopćio, što je kasnije i u pismu o. Generalu potvrdio, da redovnicima Družbe Isusove daje svu slobodu u upravljanju obojima sjemeništima. (Nije u pitanju samo gimnazijsko sjemenište!) A Provincijal je njemu iznio uvjete pod kojima Družba prima ponuđenu upravu. U pismu o. Generalu

49 Stadlerovo pismo zajedničkome ministru financija pl. Szlavu, koji je ujedno bio ministar zapošjednutih zemalja, koncem listopada 1881, u izvorniku je pisano latinski ili njemački. Predragović ga je za *op. cit.* str. 4–5. vjerojatno sam preveo, pa ga i mi tako preuzimamo.

50 Daljnji prikaz o nastajanju sjemeništa i gimnazije u Travniku učinjen je prema odgovarajućim stranicama u dvjema spomenicima: Predragović, Josip, *Travnička spomenica 1882–1907.* i Zabeo, Kamilo, *Travnička spomenica 1882–1932.*

30. travnja 1882. Stadler će navesti sve povlastice i prava što ih je Družbi dao zajedno s upravom sjemeništa. Najviše se ističe potpuna sloboda Družbe Isusove u postavljanju nastavnika i nadstojnika, sloboda u primanju i otpuštanju učenika, sloboda u upravi sjemeništa glede duhovnih stvari, glede nauka i nabožnih vježbi. I vlada je sasvim pristala uz natpastira, zatraživši samo to da nastavna osnova u gimnaziji bude program srednjih škola u Austro–Ugarskoj Monarhiji.

S pravom bismo se mogli pitati: Kada i kako bi Stadler došao do sjemeništa da isusovci nisu bili spremni na suradnju, a isto tako, što bi bilo od isusovačke zamisli da u Bosni otvore školu, da ih Stadler nije pozvao na suradnju u otvaranju sjemeništa i gimnazije? Travnički primjer pokazuje da povjerenje i suradnja daju dobre rezultate, iako praksa uvijek donese i probleme.

5.5. *Smještaj budućeg sjemeništa i gimnazije*

Opće je slaganje bilo da bogoslovsko sjemenište mora biti uz biskupsko sjedište i kaptol, a to znači u Sarajevu. No do bogoslovske sjemeništa još je daleko. Hitno je trebalo naći mjesto za dječjačko sjemenište s gimnazijom, a to nije moralo biti u Sarajevu, tim više što je tamo već postojala jedna gimnazija. Kako je pitanje isusovačke škole u Bosni redefinirano u skladu s potrebama nove nadbiskupije, a isusovci će preuzeti vodstvo i školu nadbiskupskog sjemeništa, najbolji poznavalac Bosne među tadašnjim isusovcima, o. Erik Brandis, zdušno se zalagao da sjemenište bude u Travniku iz istih razloga zbog kojih se prije zalagao da tamo bude isusovačka škola.⁵¹ Nadbiskup je i to pitanje prepustio isusovcima, a oni su se složili s Brandisovim prijedlogom. No, nije bilo dosta da se nadbiskup samo složiti, nego je to morala biti i njegova odluka. »Kao po nadahnuću Božjem odabra presvj. g. nadbiskup srce Bosne, Travnik, oko kojega je najjači, a valjda i najzdraviji element katolički. (...)Dozvolom vlade nadbiskup Josip dr. Stadler pošalje u Travnik pouzdanika da razvidi, gdje bi bilo najzgodnije mjesto — ne upravo u najbližnjem dijelu grada, pa opet da ne bude i odveć daleko od pučanstva. I našlo se podno Vilenice 'erarno zemljište'⁵² koje je Zemaljska vlada besplatno ustupila Stadleru za smještaj budućeg sjemeništa.⁵³ Obveza Vlade njegovog carskog i kraljevskog Veličanstva da sagradi sjemenište brzo je pala u zaborav, a (...) sva briga oko gradnje svali se na nadbiskupa i na isusovce; a jedan i drugi nisu imali ništa svoga.«⁵⁴

5.6. *Početak u turskoj kući*

Prije isusovaca u Travnik su stigle časne sestre milosrdnice sa svojim pokroviteljstvom opatom Höppergerom. Bolju prethodnicu isusovci nisu mogli poželjeti. Höpperger je već prije na lijevoj obali Lašve kupio dvije turske kuće jednu do druge i dao ih preurediti u jednu veću za buduću smještaj sestara. Tu još nedovršenu kuću,

51 Vidi o tome ovaj rad, poglavlje 4. 5.

52 Predragović, Josip, *op. cit.*, str. 8.

53 Usporedi: Zabeo, Kamilo, *Spomenica 1882–1932*, str. 239.

54 Predragović, Josip, *op. cit.*, str. 8.

na njegov nagovor, sestre su iznajmile isusovcima da se u njoj nastane, otvore sjemenište i otpočnu školu. Bio je to pravi pionirski pothvat, ravan sličnim pothvatima u svim misijama!

Pred Božić 1881. javi provincijal Mayr o. Brandisu u Trnavu da pođe u Bosnu. Sretnije vijesti taj pobožni redovnik nije mogao primiti. Odmah je krenuo na put preko Beča, Graza i Zagreba. Na Sveta tri kralja 1882. stiže u Travnik. Njegov je prvi zadatak bio da pripremi najnužnije potrebno, i što se uopće može, za ostale isusovce koji će uskoro stizati. U kući se još radilo, a bila je bez ičega za stanovanje. Odmah sutradan dao se u nabavu najnužnijih stvari. Ali on je po naravi profesor, pa su mu na pameti ne samo kućne potreštine nego i đaci. I već sutradan prima prvu osmoricu koje mu je doveo travnički kapelan fra Ilija Gjebić. Bili su to: Gjebić, Krajinović, Kukrić, Ledić, Matković, Pervar, Šarić i Turić. »Škola« bez klupa, bez ploče, bez krede. Bila je to zapravo soba o. Brandisa. Radoznale dječake oči našle su se sučelice dobrim očima čudnog stranca koji je navodno svećenik, a nije fratar, čak ni hrvatski ne govori »po travničku«, ne razumije njihove turcizme. Ne smeta! Glavno je da voli djecu! To ipak još nije škola, nego tek priprava na pripravu za buduću školu. Prava će priprava početi tek kad stigne prvi »starješina« o. Anton Mesek, Varaždinec. Stigao je 16. siječnja. On je strog. Odmah određuje da se ni na pripremu za pripremu ne prima nikoga tko nije barem u četvrtom razredu pučke škole! Vrijeme se ipak ne smije gubiti, pa 23. siječnja jednostavnim zazivom Duha Svetoga i formalno poče djelovati pripravnim razredom s dvadeset učenika. Dva sata prije podne i dva sata poslije podne. O. Mesek će djecu upućivati u temelje hrvatske gramatike, a Brandis će poučavati katekizam, biblijsku povijest, zemljopis, računstvo i njemački. Pomalo će doći na red krasopis latinicom i goticom, a onda i počeci latinskog. Ta priprava za školu trajat će do rujna.

Uskoro stiže i budući kuhar br. Bogoljub Posch, a 1. veljače i br. Franjo Marković (Požežanin!) za sve poslove u kući. Ali se u kuću krišom uselila i besparica! Da ne bi milosrđa časnih sestara milosrdnica koje tim pionirima Travničkog sjemeništa posudiše pedeset forinti, ne bi koncem siječnja imali ni za kruh. Božja providnost je nagradila njihovu požrtvovnost. Uskoro (8. veljače) neki im dobrotvor posla dvije tisuće forinti. P. Mesek najprije vrati sestrama što je posudio, a s ostatkom skrbno raspolaže da bi doteklo što dulje. Dana 23. ožujka stiže i nova učiteljska sila, o. Josip Celinščak.

Prvi isusovci u Travniku za prvo sjemenište u Bosni bili su: o. Brandis (Štajerac iz Maribora), o. Mesek (Hrvat iz Varaždina), o. Celinščak (Hrvat iz Dubrovčaka kod Ivanićgrada), br. Posch (najvjerojatnije Slovak), br. Marković (Slavonac iz Požege).⁵⁵

5.7. Priprava za školu i počeci sjemeništa

Priprava djece za buduću školu odvijala se redovito. »Znamenit je dan 1. travnja g. 1882. Taj se dan, može se reći, otvorilo nadbiskupsko dječako sjemenište u

55 Usporedi opširan opis kod: Zabeo, Kamilo, *Travnička spomenica 1882–1932*, str. 95–108.

Travniku. Do sad su svi učenici pripravne škole bili samo vanjski đaci. Više je njih očitovalo želju da postanu svećenici. No poglavari se nisu htjeli, a nijesu ni mogli, prenatlagiti u primanju. Trebalo je prije bar donekle urediti kuću. Zato je bilo dosta vremena da prouče djecu i njihove domaće prilike. Napokon se između njih izabrila petorica koji su danas primljeni na stan i hranu. Evo imena tih prvih travničkih sjemenaraca: Mijo Ilijašević, Jako Krajinović, Anto Ledić, Niko Odić i Niko Turić.⁵⁶

Tijekom zime tekle su i pripreme za gradnju. I čim je zima popustila, već 12. ožujka 1882, određen je položaj zgrade pa će i radovi doskora početi. Vodit će ih o. Mesek. Gradit će se najprije južno krilo budućeg sjemeništa: dvokatnica duga sedamdeset i dva, široka petnaest metara. U sredini hodnik, s obje strane sobe. Na samu Veliku subotu, 8. travnja 1882. poslije podne, a nakon proslave uskrsnuća Gospodnjega, pođe kućni starješina o. Mesek s ministrom Brandisom, graditeljem Holzom i petoricom prvih sjemeništaraca na gradilište gdje tiho i jednostavno blagoslovi temeljni kamen. Potom se radilo i gradilo cijelog ljeta. Na mjestu nekadašnje derutne »tophane« izrastala je nova zgrada, za tadašnje travničke prilike vrlo velika.

Priprema kandidata za buduću školu završila je ispitom 29. srpnja 1882. Đaci odoše kućama, a 10. kolovoza poslije podne prvi put stiže u Travnik prvi sarajevski nadbiskup dr. Stadler. Dočekali su ga isusovci sa sjemeništarcima, oci franjevci, predstavnici mjesnih vlasti i sva sila naroda.

»Srce Isusovo«, službeno glasilo Nadbiskupije vrhbosanske, u rujanskom je broju objavilo uvjete za primanje u travničko Nadbiskupsko dječjačko sjemenište. Kandidata se javilo napretek! Dne 5. rujna stigao je iz Beča novi provincijal o. Josip Milz, a sutradan o. Aleksandar Hoffer koji će na Malu Gospu od Provincijala dobiti imenovanje: superior kuće, direktor gimnazije i upravitelj konvikta. I svi ostali dobit će svoj raspored: o. Mesek će preuzeti brigu za materijalne poslove, pridošli o. Slavić bit će prefekt đaka, o. Verhovec će biti profesor, o. Celinščak prvi razrednik i profesor, a o. Brandis, prvi isusovac koji je stigao u Travnik, morat će nakratko otići u Dobromilj (Galicija) za rektora sa specijalnim zadatkom u obnovi života monaške zajednice bazilijanaca. Otići će i br. Posch, a doći će br. Frymel i br. Lustinetz.

Provincijal o. Milz i novi superior o. Hoffer odoše iz Travnika u Sarajevo na razgovore s Nadbiskupom. O. Hoffer je Slovenac po rodu, odgojen u ljubljanskom »Alojzijanumu«. On je želio tamošnje iskustvo prenijeti u Travnik, pa predloži Nadbiskupu da sjemenište stavi po zaštitu sv. Alojzija. Nadbiskup se složio pa je došlo do promjene i u naslovu ustanove.

U »turskoj kući« sve su pripreme završene i 2. listopada 1882. je obavljen prijamni ispit kandidata za prvi razred gimnazije. Upisana su bila trideset i četir učenika: dvanaest sjemeništaraca internista (Marko Alaupović iz Doca, Ladislav Fišer iz Banjaluke, Mijat Ilijašević iz Doca, Jakov Krajinović iz Travnika, Antun Le-

56 Zabeo, Kamilo, *Travnička spomenica 1882–1932*, str. 113.

dić iz Doca, Ivan Maričić iz Dervente, Nikola Odić iz Doca, Marko Suknaić iz Banjaluke, Ivan Šarić iz Travnika, Nikola Turić iz Travnika) i dvadeset i dva vanjska učenika među kojima i dva muslimana. Sutradan, 3. listopada 1882., bila je travnička Nadbiskupska gimnazija službeno otvorena, a dva dana kasnije, 5. listopada, počela je nastava.

5.8. *Preseljenje u novu zgradu, nastavak i završetak gradnje*

Zgrada koju se počelo graditi u proljeće 1882, već je 4. listopada bila pod krovom, pa se i zimi nastavilo raditi unutra. Gradnja je i dalje lijepo napredovala, pa se 18. lipnja 1883. u novu zgradu useliše profesori i đaci. Na blagdan sv. Ignacija 31. srpnja 1883, točno na petu godišnjicu ulaska austrougarske vojske u Bosnu kod Broda na Savi, Nadbiskup je vrlo svečano blagoslovio novu zgradu u nazočnosti isusovaca domaćina, mnogih uglednih franjevac, građanskih gostiju i mnoštva puka iz okolice. Zgrada je stajala osamdeset tisuća forinti. Fond koji se punio uglavnom darovima time se iscrpio, pa se s gradnjom moralo stati, ali ne posve. Tijekom školske godine 1883/4. kupljena je nova njiva za kopanje zemlje od koje se peklo ciglu, palilo kreč, dovezilo pijesak i drvenu građu. Školska godina 1884/85. počela je 1. rujna, a tako će biti i ubuduće. U proljeće 1885. nastavilo se s gradnjom onako kako su pristizala sredstva.

Kamen temeljac za novu zavodsku crkvu svečano je blagoslovio i postavio dekan fra Jako Baltić 5. svibnja 1885. u nazočnosti domaćina isusovaca, franjevac, okružnog predstojnika Prokopčića i mnoštva puka. Među gostima iz Zagreba isticali su se zagrebački sveučilišni profesori dr. Petar Matković i dr. Iso Kršnjavi, a iz Beča prepošt Gottfried dr. Marschall. Gradnju crkve pomoglo je pobožno Društvo Sv. djetinstva iz Pariza i Liona, barun von Lilienthal iz Graza i bavarsko Društvo sv. Ludovika. Svečanu posvetu crkve u čast sv. Alojzija obavio je sam Nadbiskup 1. srpnja 1886. U glavni žrtvenik ugrađene su moći sv. Polikarpa mučenika i sv. Lucije, djevice i mučenice.

Sjetimo se da su građevinski radovi na zgradi i crkvi počeli u proljeće 1882. i trajali do jeseni 1888. kad je sve stiglo pod krov. Izvođač je bio neumorni Höppergerov graditelj gospodin Ivan Holz koji je zgradu i projektirao. Početkom 1889. otišli su i posljednji radnici, ali se zgrada i dalje dovršavala do 1893. Te godine, 27. srpnja, rektorom je postao o. Pančić. Kako su svi radovi na zgradi bili završeni, dade je on obojiti zelenkastom bojom što se svidjelo i muslimanima. A bila je impozantnih dimenzija. Sjeverni i južni blok po sedamdeset i dva metra, istočni i zapadni po pedeset i četiri metra. Prvo je sagrađen blok prema Vilenici, u dvije etaže, širok petnaest metara s hodnikom u sredini. Drugi su blokovi bili u tri etaže. Sva četiri bloka zatvarala su unutarnje dvorište. Takav je zatvoreni četverokut predložio preč. Höpperger, a prihvatio njegov graditelj Holz. O. Mesek i okružni inženjer gospodin Svoboda predlagali su zgradu u obliku slova E. Došlo je čak do malog spora koji je na licu mjesta riješio provincijal o. Ivan Nepomuk Mayr. On je odobrio Höppergerov prijedlog i tako se sagradilo.⁵⁷ Bila je to tada jedna od

57 Usporedi: Zabeo, Kamilo, *op. cit.*, str. 110.

najvećih zgrada u Bosni i Hercegovini, sagrađena i prije biskupskog dvora u Sarajevu. Svoje su prostorije u njoj imali: redovnička zajednica, sjemeništarci i gimnazija.

5.9. Darovatelji

Travničko sjemenište djelo je plemenitih darovatelja uglavnom iz inozemstva. Prvi među njima je grof Leopold Crametz iz Graza s početnim darom od trideset tisuća kruna, a ukupno sa sto i četiri tisuće kruna. Njega je papa zbog velike i svestrane dobrotvornosti odlikovao naslovom Rimskog grofa, a Car ga je imenovao vitezom von Lilienthal, i pod tim se imenom kasnije najčešće spominje. Drugi darovatelj je vitez Oton Dahmen. On nije bio bogat, pa nije mogao dati od svoga, ali je kao ugledna osoba imao velik utjecaj i na njegovu preporuku Travničko je sjemenište od lijonškog Društva za raširenje vjere i pariškog Društva Sv. djetinstva primilo dvjesto i sedamdeset tisuća kruna. Pomagalo je također Potporno društvo za Bosnu i Hercegovinu iz Beča te Društvo sv. Ljudevita iz Bavarske. Donatori su bili i pojedini članovi carske obitelji i Car osobno. Priloge su dali i mnogi siromasi koje bi Isus pohvalio kao »siromašnu udovicu«. Zemaljska vlada Bosne i Hercegovine dala je »erarno« zemljište koje je prije toga preuzela od vojske. Na njemu je bila dotrajala turska vojarna (tophana) s jednako dotrajalom mošejom, građevno drvo i trideset tisuća kruna.⁵⁸

5.10. Isusovci u Travničkom sjemeništu 1882 — 1909.

U Travničkom sjemeništu su od 1882–1909. djelovala sedamdeset i četiri isusovačka svećenika ili svećenička pripravnika. Među njima su bila samo dvadeset i dva Hrvata a pedeset i dva nehrvata. Među nehrvatima je bilo Austrijanaca, Slovenaca, Bavaraca, Nijemaca, Moravaca, Slovaka; Luksemburžanin i Lužički Srbin. Svi su oni naučili hrvatski jezik, a djelovali su u odgojnom i obrazovnom radu. Tek je poneki imao zaduženje samo u redovničkoj zajednici. Neki su radili dulje, neki kraće, a neki svih tih godina. Neki su dolazili najprije kao svećenički pripravnici, a onda opet poslije ređenja kao svećenici.⁵⁹ Sve njih ovdje navodimo abecednim redom: Čurčić Antun, Čuić Felix, Babunović Stjepan, Belavić Marko, Bock Ivan Petar, Brandis Erik, Brixi Ferdinand, Celinščak Josip, Dostal Ludovik, Drinkwelder Otto, Ersin Alojzije, Gattin Mihael, Gavrić Ilija, Grlanc Karlo, Hammerl Franjo Ks., Handmann Rudolf, Herberg Anton, Herzog Josip, Hohegger Franjo, Hoffer Aleksander, Horrmann Maksimilijan, Jambrečić Stjepan, Jaroš Josip, Jemelka Alojz, Jost Anton, Juva Sigismund, Kammerhofer Ivan, Kilank Jakob, Klobouk Josip, Končar Matej, Kopatin Viktor, Koprivanac Aleksandar, Krajnović Jakob, Kraliček Ivan, Kubiček Antun, Kujundžić Ivan Ev., Kulunčić Matija, Kurzmann Roman, Lachmayr Josip, Lempl Tomo, Leopold Karlo, Lončar Alojzije, Marschner Sthepan, Mesek Anton, Omerović Tomo, Pančić Petar, Perčić Vinko

58 Usporedi: Zabeo, Kamilo, *op. cit.*, str. 102. i 124–125.

59 Usporedi: *Catalogus Provinciae Austriaco-Hungaricae 1883–1909.*

M, Perica Petar, Plch Kornelije, Predragović Josip, Puntigam Anton, Rabadjija Matija, Rakovec Engelbert, Sajovic Franz Ser., Schleicher Alojz, Schwarz Aloisius, Sepp Andrija, Slavić Franjo Ks., Slavik Otto, Smolka Amando, Starzenski Josip, Steiskal Karlo, Stieger Alojz, Stolz Anton, Süsz Ivan Bapt., Tomc Franc Ks., Tschann August, Umnik Franjo Sal., Vanino Fridrik, Verovc Jakob, Waitz Fridrik, Werner Michael, Wilhelm Karlo i Zabeo Kamilo.

Družba Isusova je red redovnika svećenika i redovnika nesvećenika ili braće. Svi oni rade za isti cilj — za veću slavu Božju — iako su im poslovi vrlo različiti. Radeći na održavanju kuće, u kuhinji, vrtu, sakristiji, kao nabavljači i slično, braća su pružala odličnu potporu svećenicima u njihovu odgojnom i obrazovnom radu. Od 1882–1909. izredala su se u Travniku četrdeset i tri brata isusovca. Neki su bili dulje, neki kraće.⁶⁰ I oni su bili različitih nacionalnosti što se vidi iz njihovih prezimena i imena koja ovdje također donosimo: Ackermann Karlo, Čaćić Josip, Dáňa Petar, Drobny Josip, Dušek Stanislav, Erjavec Ivan, Friedrich Franjo Ks., Frymel Franjo Sal., Havelka Josip, Horak Ivan Krst., Houf Phillip, Houf Ivan Nep., Hrovat Ivan, Hruška Josip, Kaiser Josip, Komarek Franjo Ser., Konečný Ivan Ev., Kovalik Stjepan, Kratochvil Ivan Nep., Ladenstein Ivan Krst., Lerch Josip, Lezsanszky August, Lipošćak Pavao, Longa Jakob, Lustinetz Gulielmo, Maly Franjo, Manek Josip, Marković Franjo Sal., Mauz (Mavec) Franjo Paul, Meglič Jakob, Pietnik Franjo, Pohl Ivan Krst., Pokorny Franjo Ser., Posch Theofil, Prostredni Ivan Ev., Schallamon Josip, Sedlak Franjo Ser., Slavik Franjo Ser., Sluka Franjo, Stehliček Alojzije, Tichy Ferdinand, Viertler Kristijan i Zika Martin.

6. Vrhbosanska katolička bogoslovija 1890 — 1909.

Papa Leon XIII te car i kralj Franjo Josip I utanačiše 8. lipnja 1881. ugovor o uspostavi Bosansko–hercegovačke crkvene pokrajine. Tim ugovorom u Bosni i Hercegovini su ustanovljene tri nove biskupije: Vrhbosanska sa sjedištem u Sarajevu, Banjalučka sa sjedištem u Banjoj Luci i Mostarska sa sjedištem u Mostaru. Sarajevo je povrh toga postalo nadbiskupsko i metropolitansko sjedište. Četvrta biskupija u Bosni i Hercegovini, Trebinjsko–mrkanska, koja je i prije postojala i bila pod upravom dubrovačkog biskupa, a preko njega pod metropolitom u Zadru, ostat će u istim uvjetima⁶¹ i tek 1890. bit će predana na upravu mostarskome biskupu. Već u tom prvom službeno uobličenom dokumentu između najviših crkvenih i državnih instanci ističe se podizanje regionalnog sjemeništa — »odmah i bez odgađanja«⁶² u kojem će se odgajati budući dijecezanski kler, a »Vlada njegovog

60 Usporedi: *Catalogus Provinciae Austriaco–Hungaricae 1883–1909.*

61 *Convention* zwischen dem Papste Leo XIII. und dem Kaiser von Österreich–Ungarn Franz Josef I. behufs Errichtung der bosnisch–hercegovinischen Kirchenprovinz. (Abdruck der officiellen Übersetzung des italienischen Original–Textes.) Ugovor su potpisali kardinal Jacobini za crkvenu stranu i ambasador grof Paar za carsko–kraljesku stranu.

62 *Convention...* »... für jetzt und ohne Verzug«.

carskog i kraljevskog apostolskog veličanstva pribavit će potrebna sredstva za tu ustanovu«. ⁶³

6.1. Papin nastup

Nakon toga, papa Leon XIII bulom *Ex hac augusta* od 5. srpnja 1881. uvodi redovitu crkvenu upravu. U buli se, među ostalim, ističe i zadatak nove uprave: »... Uvidamo da povrh svega spada na naš ministerij, nakon što smo ustanovili biskupijska sjedišta u Bosni i Hercegovini, brinuti se za što brojniji priraštaj domaćih svećenika koji će moći plodno obavljati sve obveze svećeničke službe kao oni koji se odlikuju neporočnim životom, pravom pobožnošću i gorljivim žarom te će — stekavši dostatnu filozofsko-teološku naobrazbu — svoje sile marljivo usmjeravati na širenje vjere u rodnom krajevima. Stoga, odlučujemo i određujemo da se bez ikakvog odlaganja u Vrhbosanskoj nadbiskupiji ustanovi pokrajinsko bogoslovno sjemenište koje će moći udovoljavati potrebama kako te nadbiskupije tako i ostalih biskupija koje joj podlažemo kao sufraganske. S pravom se nadamo da će tako izlaziti kao dijecezanski svećenici dobro formirani i brojni evanđeoski radnici koji će spremno i vjerno obrađivati vinograd Gospodnji, povezani u ljubavi i slozi s redovnicima koje je dolično poštivati zbog dugotrajnih napora, ulaganih marljivo i zaslužno u onim krajevima na dobro Crkve i spas duša.« ⁶⁴ Iako se u buli izričito spominje samo bogoslovsko sjemenište, u duhu dokumenata Tridentinskog sabora podrazumijeva se i dječjačko sjemenište. Takav stav jasno je izrazio i nadbiskup Stadler u pismu ministru Szlávyu koncem listopada 1881. ⁶⁵ Kao nekadašnji pitomac požeškog orfanotrofija, a kasnije kao germaničar, Stadler je imao veliko povjerenje u isusovce i odlučio im je povjeriti upravu, odgoj i izobrazbu u oba sjemeništa. To je mogao samo uz posebno odobrenje Sv. Stolice koje je i dobio. O tom odobrenju obavijestio ga je državni tajnik kardinal Jakobini pismom od 12. prosinca 1881, a Stadler je to priopćio isusovačkom generalu Beckxu pismom od 30. travnja 1882:

»Učinjen je ugovor, kojim se oba sjemeništa povjerava redovnicima Družbe Isusove da njima slobodno upravljaju posebno i izričito utvrđujući: u upravljanju obaju pokrajinskih Vrhbosanskih sjemeništa neće biti nikakve službe 'biskupskih' zastupnika kako to propisuje Tridentinski koncil. Poglavari D. I. posve slobodno će postavljati i razrješivati ravnatelje, učitelje i druge dužnosnike. Ravnatelj će primati pitomce sjemeništa; nadbiskupi odnosno biskupi sufragani potvrđivat će primljene koji će im morati biti poimence navedeni; ravnatelj sjemeništa moći će otpustiti pitomce prema vlastitoj razboritoj prosudbi ne tražeći zato suglasnost ili odobrenje nadbiskupa odnosno biskupa, ali će o otpustu morati obavijestiti bisku-

63 *Convention ...* »Die Regierung Sr. k. und k. Apost. Majestät wird die notwendigen Mittel für dieses Institut gewähren.«

64 Preuzeto iz: *Vrhbosanska katolička bogoslovija*, Sarajevo — Bol 1993, Mato Zovkić, *Početak...*, str. 35, lat. tekst u *Spomenici Vrhbosanskoj*, Sarajevo 1932, 21. Ovaj, ovako prevedeni tekst stoji u *Statutu Vrhbosanske katoličke bogoslovije* od god. 1980. kao povijesni uvod.

65 Vidi ovaj rad, poglavlje 5.3.

pa ordinarija; upravu obaju sjemeništa kako duhovnu koja se odnosi na učenje i vježbe u pobožnosti, tako i ekonomsku koja se odnosi na sva dobra imat će redovnici D. I. Ipak ravnatelj sjemeništa će po završetku svakog polugodišta pismeno obavijestiti nadbiskupa odnosno biskupe sufragane, ako imaju svoje pitomce, o napretku u studijima pojedinog pitomca; isto tako na koncu svake školske godine dostavit će nadbiskupu pismeni izvještaj o stanju vremenitih dobara sjemeništa. Nadalje svako od sjemeništa je izričito izuzeto iz vlasti župnika kojemu će ipak biti pridržano pravo ukopa. Inače oba će sjemeništa ostati pod pokroviteljstvom, zaštitom i u vlasti nadbiskupa, čije će pravedne želje redovnički poglavari uvijek veoma cijiniti.« Na temelju tih ugovornih odredaba, s kojima se složila također austro-ugarska vlada, bilo je ujesen 1882. u Travniku otvoreno dječjačko sjemenište koje je počelo s prvim razredom.«⁶⁶

Isusovce je u prihvaćanju sjemeništa vodila misijska težnja, a u Sarajevu se pomišljalo čak na nekakvo središnje bogoslovsko sjemenište i telošku školu za Balkan, ali se to neće nikad ostvariti.⁶⁷ Ipak, svojim će pedesetgodišnjim radom, u ne baš lakim uvjetima, bitno pridonijeti takvom učvršćenju vjerskog života metropole da ga ni stradanja u Drugom svjetskom ratu ni dugi poratni period ateističke diktature neće bitno ugroziti. Bitna ugroza uslijedit će tek početkom posljednjeg desetljeća dvadesetog stoljeća kada će Hrvate katolike u Bosni zadesiti stradanja usporediva samo s onima iz vremena El Fatihova osvajanja Bosne 1463. i iseljavanja katoličkog puka pri povlačenju Eugena Savojskog iz središnje Bosne 1697.

6.2. Početak bogoslovskog sjemeništa i teologije u Travničkom sjemeništu

Ljeti 1890. u Travničkoj gimnaziji je maturiralo prvih pet sjemeništara koji su time bili osposobljeni za studij teologije. Budući da je zgrada teologije u Sarajevu bila još samo u planovima, provincijal Austro-Ugarske provincije D. I. Franz Xav. Schwärzler ustanovio je za njih teološki studij u Travničkom dječjačkom sjemeništu,⁶⁸ a »Vrhbosna« je obavijestila svoje čitaoce da je 1. rujna u Travniku počeo prvi tečaj bogoslovije. Ta institucija u isusovačkim katalozima gg. 1891–1893. nosi ime »Seminarium majus«.

Prema tradiciji isusovačkih odgojno-obrazovnih zavoda đaci ili studenti različitih životnih dobi međusobno se ne miješaju, nego tvore različite dobne zajednice. Tako su i bogoslovi u Travničkom sjemeništu od početka tvorili zasebnu zajednicu posve neovisnu o sjemeništarcima gimnazijske dobi. Imali su svoga ravnatelja, duhovnika i profesore, zasebne prostorije i kapelu. Regens im je bio o. Ivan Pittmann, duhovnik o. Toma Lempl (otprije u Travniku). Stigla su i dva profesora: o. Adolf Hüninger koji će predavati propedeutiku i osnovno bogoslovje, te o. Ivan

66 Preuzeto iz: *Nachrichten der österreichischen Provinz*, nr. 6., Wien 1909., Johan Ev. Danner, *Historische Entwicklung der theologischen Lehranstalt in Sarajevo*, str. 120. (O. Danner je osobno sudjelovao u utemeljenju bogoslovskog sjemeništa)

67 Johan Ev. Danner, *op. cit.*, str. 120.

68 Johan Ev. Danner, *op. cit.*, str. 123.

Danner koji će predavati uvod u Stari zavjet, Stari zavjet i hermeneutiku te hebrejski jezik. Zajednički je bio samo rektor cijelog Zavoda, a tada je to bio o. Franjo Slavić koji je bio i direktor gimnazije.⁶⁹ Studenti su tjedno imali osamnaest sati predavanja, a ostalo vrijeme bilo je predviđeno za osobni studij. Tako je u Travniku uz dječjačko sjemenište počelo živjeti i prvo Vrhbosansko dijecezansko bogoslovsko sjemenište i prva Vrhbosanska visoka teološka škola. Prva petorica studenata bili su: Gjebić Nikola, Odić Nikola, Oršić Stjepan, Predmersky Andrija i Šarić Ivan. U šk. g. 1891/92. pridošlo je novih pet studenata: Ezgeta Stjepan, Kaparović Andrija, Mitrović Ivan, Rittig Svetozar i Tvrtković Eugen, a⁷⁰ došla su i tri nova profesora: o. Franjo Beller za filozofiju, o. Ferdinand Brixi za crkvenu povijest i retoriku i o. Mihael Gatterer za moralnu teologiju. Liturgijsko pjevanje vodio je Alojzije Schwarz (i sam još isusovački student) koji je u gimnaziji predavao njemački.⁷¹ U šk. g. 1892/93. opet je pridošlo pet studenata: Bekavac Matej, Kreneis Ladislav, Pajić Pavao, Papić Ivan i Tvrtković Marko. Petnaest studenata u tri godišta!⁷²

U »Seminarium majus« u Travniku od g. 1890. do kasnog ljeta 1893. kad se ustanova preselila u Sarajevo, djelovali su sljedeći oci Družbe Isusove: Beller Franjo, Brixi Ferdinand, Danner Ivan, Gatterer Mihael, Hüninger Adolf, Lempl Tomo, Pittmann Ivan Ev, Schwarz Alojzije.⁷³

6.3. Preseljenje u Sarajevo i nastavak rada

»Godine 1892. nadbiskup Dr. Josip Stadler je vrlo ozbiljno prionuo gradnji svećeničkog sjemeništa u Sarajevu. Nasljednik ministra vanjskih poslova Szlávyá, s kojim su učinjeni prvi sporazumi, bio je od svibnja 1882. Benjamin Kállay. On bi bio rado zadržao teologiju u Travniku. Mislio je, naime, da bi podizanje jedne katoličke školske ustanove u starom turskom glavnom gradu Sarajevu previše uzbudila netolerantne Turke. Ali je nadbiskup Dr. Stadler ustrajao na odredbama utanačenima s ministrom Szlávyem. (...) Sjemenište u Sarajevu bilo je zamišljeno kao neka vrsta središnjeg sjemeništa za Balkan pa je stoga i tako građeno da bi moglo primiti stotinu pitomaca. Ta se nada nije, nažalost, nikad ispunila; pa su stoga velike učionice i predavaonice kasnije pregrađene u manje sobe.«⁷⁴

Tijekom ljeta 1893. bilo je zapadno krilo zgrade toliko dogotovljeno da je Nadbiskupski ordinarijat mogao 21. kolovoza uputiti Zemaljskoj vladi u Sarajevu sljedeći dopis: »Na temelju prije dulje vremena danoj dozvoli te Visoke vlade, da se otvori u Sarajevu nadbiskupsko bogoslovno sjemenište, časti se ovaj ordinarijat javiti Slavnoistoj, da je isto u toliko dogotovljeno, da će se početkom budućeg mje-

69 Usporedi: *Catalogus Provinciae Austriaco–Hungaricae 1890/91.*

70 *Vrhbosanska katolička bogoslovija 1890. — 1990.* Sarajevo — Bol 1993, str. 464.

71 Usporedi: *Catalogus provinciae Austriaco–Hungaricae 1892/93.*

72 *Vrhbosanska katolička bogoslovija 1890–1990.* Sarajevo — Bol 1993, str. 464.

73 Usporedi: *Catalogus Provinciae Austriaco–Hungaricae* tih godina.

74 Johan Ev. Danner, *op. cit.*, str. 124.

seca rujna moći otvoriti.«⁷⁵ Zapreka nije bilo i »Seminarium majus« se iz Travnika preselio u Sarajevo. Nije to išlo glatko. Zgrada je bila bez ikakva namještaja. U njezinu opremanju i smještaju studenata zavidnu je organizacijsku sposobnost pokazao i velike muke podnio kućni ministar o. Vrhovc. Svečanome činu otvaranja sjemeništa nazočio je katedralni kaptol, gradsko svećenstvo, i mnogo franjevac, a Nadbiskup je održao oduševljen govor. Za nekoliko dana svečanim uvodnim predavanjem počela je redovita šk. g. 1893/94 sa sljedećim profesorima: o. F. Brixi, o. A. Hüniger, o. A. Haitzmann, o. F. Beller, o. I. Danner i o. M. Kulunčić.⁷⁶ U četvrtoj godini opstanka bogoslovske sjemeništa i teologije u prvo godište studija upisala su se dva nova studenta: Janković Stjepan i Vujinović Marijan. U godišnjim katalozima Provinciae Austriaco–Hungaricae S. J. od 1894–1909. sarajevski zavod nosi naslov »Seminarium sarajevense«. Strahovanja državnog ministra Kállaya pokazala su se neutemeljenima. S vremenom su se između novog zavoda s jedne strane te muslimana, Srba i pripadnika drugih vjera s druge strane, razvili prijateljski odnosi. Sjemenište su svojim posjetom počastili gradonačelnik Sarajeva Mehmed beg Kapetanović — Ljubušak, grčko–pravoslavni vladika (nadbiskup) Đorđe Nikolajević i arhimandrit Đorđe Magarašević. Osim njih, Zavod je posjetio i Vladin zastupnik, a 13. svibnja 1894. i nadvojvoda Albrecht.⁷⁷

6.4. *Pravni položaj Sarajevskog sjemeništa i bogoslovije*

Nadbiskup Stadler je bio čovjek najviše filozofsko–teološke naobrazbe koju je stekao na Gregorijani, a prije nadbiskupskog imenovanja bio je profesor na zagrebačkom Teološkom fakultetu gdje je također pridonio unapređenju studija. Dobro je znao od kolikog je značenja svećenička izobrazba, pa se nije mogao zadovoljiti nekakvom teološkom školicom, nego samo visokokvalitetnim teološkim učilištem. Zato je i tražio isusovačku suradnju. Pod njegovim pokroviteljstvom i zahvaljujući nesebičnom isusovačkom radu, Sarajevsko bogoslovsko sjemenište s teologijom brzo je steklo ugled solidne formacijske institucije što su životom i radom potvrdili pastoralni djelatnici koji su iz njega izlazili.

»U okviru svećeničke izobrazbe crkveno pravo propisuje absolviranje teološkog studija, a koji obuhvaća i filozofske tečajeve. Od Tridentinskog sabora bogoslovna sjemeništa vrijede kao stvarna mjesta formacije svjetovnog klera. Ovim sjemeništima, u čijem se kućnom zajedništvu odvija cjelokupni život, povjeren je ne samo duhovna i intelektualna izgradnja za postizanje cjelokupne osobnosti pitomca, nego i briga za njihovo, primjereno studiju, praktično–pastoralno usavršavanje za izvršavanje poziva... Prema općem crkvenom pravu teološki studij, koji se traži od svećeničkih kandidata, nema za cilj postizanje akademskog stupnja iz teologije, nego naobrazbu za svećenički poziv (*cursus seminaristicus, cursus minor*). No, po-

75 Arhiv ordinarijata Vrhbosanskog, 1893, br. 665. Navod prema: *Vrhbosanska katolička bogoslovija 1890–1990.*, Sarajevo — Bol 1993. M. Zovkić, *Početak Vrhbosanske...* str. 42.

76 Usporedi: *Catalogus provinciae Austriaco–Hungaricae 1893/94.*

77 Usporedi: Johan Ev. Danner, *op. cit.*, str. 125–126.

red toga, crkveno pravo poznaje već od davnina i onaj »akademski« studij teologije, koji pruža dublje znanstveno usavršavanje i koji služi za postizanje akademskog gradusa (*cursus maior, cursus academicus*).«⁷⁸

»Bogoslovno sjemenište (u Sarajevu) uspostavljeno je kao tridentinsko sjemenište.⁷⁹ Time se htjelo udovoljiti crkvenom zakonu, koji je prema dekretu Tridentinskog sabora o sjemeništu postavio određene pravne norme za sjemenišni odgoj i studij. Osnivanje sjemeništa bilo je pravosnažno i na crkvenom i na državnom području.«⁸⁰ »(...) ono je uživalo vrlo jasnu potporu od strane habsburških odnosno austrijskih državnih službenika. Njihova želja bila je stvoriti ovdje jedno solidno, kvalificirano mjesto za studij teologije.«⁸¹

»Točno gledajući, Bosna i Hercegovina nije pripadala austrijskom dijelu Monarhije, (...); ona nije pripadala ni ugarskom dijelu Monarhije... Ona je zapravo više imala vlastitu upravu i vlastito zakonodavstvo.«⁸² Stoga u njoj nisu bili obvezni ni propisi o teološkom studiju koje bi Austrija donosila za svoje područje na temelju gledišta koja bi usvajali biskupi iz cijele države na zajedničkoj skupštini, nego se propise glede teološkog studija moglo ograničiti samo na pitanje financiranja i stipendija bogoslovskih sjemeništa i studija. Izvještaji Carskog i kraljevskog ministarstva financija svjedoče nam da se austrijska uprava brinula za katoličko sjemenište u Sarajevu i financijski ga podupirala.⁸³

»Jasna tendencija približavanja, pa i izjednačavanja dijecezanskih sjemeništa sveučilišnim fakultetima, kojom se vodila austrijska uprava, bila je i za Sarajevo od velikog značenja. K tomu dolazi i to, da je sarajevsko sjemenište bilo povjereno Družbi Isusovoj, a isusovačke škole su važile tada i danas kao one koje imaju visoki znanstveni standard. Uz to treba još reći, da je u ovom obrađivanju pod upravom pape Leona XIII., a i pod upravom Pija XI., postojao jasan trend za poboljšanjem sjemenišnih studija...«

»Sarajevsko je sjemenište podlijegalo tridentinskim propisima; bilo je pravno provideno prema općim kanonskim normama, a s crkveno–pravnog stajališta nije bilo automatski izjednačeno s teološkim fakultetima koji su imali pravo gradiranja. Ali je ipak u vrijeme Austrije postojao jedan jasan niz tendencija koje su podupirale visoki nivo studija, te tako potpomagale njihovo izjednačavanje sa sveučilišnim fakultetima.«⁸⁴

78 *Vrbosanska katolička bogoslovija 1890–1990.*, Sarajevo–Bol 1993, H. Schwendenwein, *Pravni položaj...*, str. 85.

79 U njemu nisu vrijedili »josefinistički zakoni« o sjemeništima koje je središnja vlast donekle zadržala i nakon revolucije 1848.

80 Navod prema: *Vrbosanska katolička bogoslovija 1890–1990.*, Sarajevo–Bol 1993, H. Schwendenwein, *Pravni položaj...*, str. 83.

81 Vidi: *Vrbosanska katolička bogoslovija 1890–1990.*, str. 84.

82 Vidi: *Vrbosanska katolička bogoslovija 1890–1990.*, str. cit., p. 84.

83 Usp. *Vrbosanska katolička bogoslovija 1890–1990.* str. 84. Iz bilješke br. 5. na 84. str. nav. djela saznajemo da je paušalna subvencija 1907, kao i prijašnjih godina, iznosila 36.760 kruna. Ovisila je valjda o broju profesora i studenata teologije.

84 *Vrbosanska katolička bogoslovija 1890–1990.*, str. 89.

6.5. *Isusovci, svećenici i braća na djelu u Sarajevskom sjemeništu 1893 — 1909.*

Od školske godine 1893/94. do ustanovljenja Hrvatske misije D. I. (1909), u Nadbiskupskom bogoslovnom sjemeništu i na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji u Sarajevu djelovala su trideset i četiri isusovca svećenika raznih nacionalnosti, kao što se vidi iz njihovih prezimena. Katalozi donose njihova imena u latinskom obliku, a ovdje su pohrvaćena. Navodimo ih abecednim redom: Ache Herman, Beller Franjo, Bock Ivan Petar, Borter Ivan Kr., Brandenburger Josip, Brixi Ferdinand, Celinščak Josip, Danner Ivan Ev., Gavrić Ilija, Gruber Matija, Haitzmann Anton, Hammerl Franjo, Herzog Josip, Hohegger Franjo, Horrmann Maksimilijan, Hüninger Adolf, Jost Anton, Kilpper Maksimilijan, Klapuch Franjo, Končar Matej, Kulunčić Matija, Limburg Maksimilijan, Linder Josip, Müllendorf Julije, Pittmann Ivan Ev., Prenitzer Josip, Schmidt Henrik, Schüth Ferdinand, Slavić Franjo Ks., Springer Emil, Starzensky Josip, Verhovc Jakob, Viertler Ivan i Würtz Ivan.⁸⁵

Osim isusovaca svećenika, za život i opstanak Sarajevskog sjemeništa do g. 1909. neprocjenjiv su prilog dala i braća redovnici, skrbeći za vremenite potrebe institucije. Bili su iz raznih nacija, kako nam već govore i njihova prezimena. Imena im se u katalozima navode u latinskom obliku, a ovdje su pohrvaćena. Ukupno ih se u tom razdoblju izredalo devetnaest, a kući ih je uvijek pripadalo barem pet. Donosimo ih abecednim redom: Borž Josip, Dáña Petar, Graz–Trojer Petar, Habubner Juraj, Horecki Josip, Jelenz Josip, Konečný Ivan Ev., Ladenstein Ivan Kr., Lotter Josip, Mauz (Mavec) Franjo, Meglič Martin, Miholić Marko, Mikolić Josip, Morianz Franjo Ks, Pokorny Franjo Ks., Schronk Andrija, Sedlak Franjo Sal., Verhunec Ivan Nep., Vlahović Josip.⁸⁶

85 Usporedi: *Catalogus Provinciae Austriaco–Hungaricae SJ, 1894–1909.*

86 Usporedi: *Catalogus Provinciae Austriaco–Hungaricae SJ, 1894–1909.*

**THE SECOND ARRIVAL OF THE JESUITS IN NORTHERN CROATIA
(PART II)***Via Bosnia to Croatia*

Valentin MIKLOBUŠEC

Summary

When the Jesuits left Požega, it seemed that they would never again be able to return to Croatia, and this gave their opponents cause to rejoice. However, they also had friends who invested great efforts into maintaining their presence, and who worked quietly. Before taking root, each seed that is planted grows hidden from view. The Society did not indeed abandon its mission to spread and defend Christ's Kingdom, even when faced by great obstacles to their work. Truth and goodness always triumph, though the path leading to victory is often strewn with thorns, and though the paths themselves are often quite unusual. This was the case with the arrival of the Jesuits in Northern Croatia. It was their genuine friends who worked toward this end, though the Society's superiors also did not remain passive in this regard. With an acute awareness for the signs of the times, they sought for a way to carry out the Jesuit missionary vocation »in the south of the Monarchy«. This became a reality through the enormous efforts of a certain man to bring the Jesuits to Bosnia, and, as he had »prophesied«, they eventually came to Croatia via Bosnia. The name of this man was Erik Brandis. When Bosnia was occupied in 1878, the Church found itself in the midst of entirely new circumstances. By joining their efforts with those of Church and government authorities the Society succeeded in carrying out its great missionary vocation. Their work in their newly established seminaries, and outside of these seminaries left the lasting impression of a new religious and spiritual quality upon the entire region.